

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Миколаївське відділення Інституту історії України НАН України
Науково-дослідний інститут «Полоністики»

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2020:
Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні:
глобальний, національний та регіональний аспекти»**

XXIII Всеукраїнська науково-практична конференція

Миколаїв, 16–20 листопада 2020 року

ТЕЗИ

наукової конференції
*«Історія України та всесвітня історія
в контексті регіональних досліджень»*

Миколаїв – 2020

«Могилянські читання – 2020 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти» : XXIII Всеукраїнська науково-практична конференція : тези доповідей наукової конференції «Історія України та всесвітня історія в контексті регіональних досліджень». – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – 56 с.

У збірнику містяться матеріали доповідей учасників наукової конференції «Історія України та всесвітня історія в контексті регіональних досліджень» у рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2020».

Матеріали публікуються за оригіналами, які представлені авторами. За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

Розділ 1. ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ

УДК 94(477.7)«17/18»(043.2)

Гайдай О. М.,
канд. іст. наук, доцент кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ФЕНОМЕН ПРОВІНЦІЙНОЇ САДИБИ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Провінційна садиба – особливий духовно-матеріальний комплекс, який міг існувати тільки в сільському середовищі. Унікальність культури, прив'язаність до місця і характеру території знайшло відображення в природно-архітектурному стилі садиби і в процесах повсякденного життя. Основою садибної ментальності з'явився образ рідної домівки, родинного гнізда, що займає визначальне місце в структурі дворянської культури [1, с. 24–28]. Він формує той соціокультурний фундамент, в результаті упорядкування якого виникає феномен рідного дому. Духовно насичена атмосфера рідного дому, з його незвичайною чарівністю, розміреним укладом повсякденного життя, здатністю мешканців зберігати перекази сивої давнини, представляла родове гніздо мікрокосмічним простором. Світоглядне навантаження садиб було орієнтоване на повноцінне життя мешканців, досягнення душевної гармонії і спокою. Набуття центру духовної осілості, родового гнізда давало можливість розумно влаштувати життєвий простір, зайнятися духовним і моральним самовдосконаленням. При цьому художній образ будинку (садиби) виступає в ролі посередника у відносинах людини з природною і розумовою реальністю.

У сучасній українській науці дослідники дворянської садиби акцентують свою увагу на своєрідності садибного світу, на ролі садиб як центрів формування, розвитку і збереження домінуючих рис культури країни [2]. Кожна садиба мала свою історію і долю, в яких відбилися життя і характери їх творців і власників [3, с. 18–23]. Дослідники відзначають наявність особливого садибного світовідчуття, яке реалізувалося в індивідуальній та сімейній свідомості дворянина [4, с. 7–11]. Науковці підкреслюють, що ціннісно-смыслову основу дворянської садиби складають прийоми і механізми соціалізації особистості дворянина [5, с. 24–28], його людської здатності до соціально-культурної взаємодії [6, с. 111–130].

Простір провінційної садибної спільноти південної України досить багатогранний, оскільки він підсумовує життєвий і творчий досвід усіх

учасників культурного процесу, в якому розкриваються і втілюються їх внутрішня енергія і практичний досвід. Але саме філософська рефлексія забезпечує інтеграційні процеси в садибному співтоваристві, формуючи новий зміст культури на зламі ХІХ–ХХ століть в період пошуків нових форм буття, переоцінки цінностей і нігілізму окремих представників селянства. Феномен взаємодії дворянської і селянської традицій в просторі провінційної садиби, який за наявності деяких негативних рис не стає менш значущим, зберігає свій вплив на духовний світ мешканців – розум, почуття, мислення, що сприяв усвідомленню, розумінню і прийняттю культурно-естетичних цінностей, в результаті чого культура перетворювалася в соціальну якість кожного мешканця садиби.

До адекватного сприйняття садибної культури суспільство підійшло тільки на сучасному етапі. Практика історичних інтерпретацій за часів зміни політично-економічних формацій, за яких історія культури повинна укладатися в рамки панівної ідеології, в цей час передбачає повернення до культурної спадщини, і, зокрема, до спадщини дворянського стану. Сучасна градація національних цінностей культури відводить дворянській садибі особливе місце, при цьому до об'єкта дослідження не можна застосовувати загальноприйняті критерії, враховуючи втрату традицій садибної культури, фрагментарного складу садиб, що залишилися, неможливість цілісного сприйняття її культурно-соціального контексту. Культуру провінційної дворянської садиби, феномен якої в період її існування, в період її матеріальної втрати і в період її духовного відродження необхідно, якщо можна, вивчати в комплексі всіх проблем – теологічних, культурологічних, історичних, мистецтвознавчих. Тільки тоді ми зможемо сповна осмислити і оцінити внесок, який залишила провінційна садиба Миколаївщини в розвиток української культури. Яскравим прикладом такого внеску у соціально-економічну та культурну трансформацію краю є садиби дворянських родів Ерделі, Скаржинських та Аркасів.

Джерела та література

1. Гайдай О. М. Духовні традиції родини Харитоненків. *Історичний архів. Наукові студії* : збірник наукових праць. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 24–28.
2. Будзар М. М. Історико-культурна модель панської сільської садиби в Україні ХVІІІ–ХІХ століть: теоретичні засади дослідження // *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : щоквартальний науковий журнал. Київ. 2011. № 2. С. 145–149.; Будзар М. М. Художньо-культурна спадщина панської садиби Лівобережної України ХІХ – початку ХХ ст.: варіанти історичних презентацій // *Київські історичні студії* : збірник нау-

- кових праць / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; редкол. Київ: Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. № 1. С. 98–107.
3. Товстоляк Н. М. Садиба Качанівка як об'єкт досліджень садибознавства / Н. М. Товстоляк // Проблеми і перспективи музеєфікації старовинних дворянських садиб України кінця XVIII – початку XX ст.: Матеріали Качанівських ювілейних наукових читань. Галич, 2007. С. 18–23.
 4. Гайдай О. М. Парафієвський маєток П. Харитоненка в історії повсякденності. *Наукові праці*: науково-методичний журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Вип. 215. Т. 227. Історія. С. 7–11.
 5. Циганенко Л. Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XIX ст. – 1917 р.) : монографія. Ізмаїл : СМІЛ, 2010. 384 с.
 6. Бікетов С. О. Еволюція української садиби II пол. XVIII – сер. XIX ст. (від палацово-паркового ансамблю вельможі до «приюту» дворянської інтелігенції) // Проблеми розвитку міського середовища. 2015. Вип. 2. С. 111–130.

УДК 321.7:94](477)(043.2)

Іовчева А. М.,

канд. політ. наук, в. о. доцента б. в. з. кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розвиток України як незалежної держави пов'язаний зі складними трансформаційними процесами, характерними для більшості посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи. Після здобуття незалежності політичний розвиток України характеризувався низкою специфічних особливостей, що вплинули на її подальшу трансформацію:

1. *Внутрішні відмінності.* Хоча українські території заселені переважно українцями, історично її регіони характеризувалися суттєвими політичними, соціальними та економічними особливостями. Подекуди ці відмінності були змістовно несумісними. Потрібно справедливо зауважити, що Україна довгий час прагнула до демократичних перетворень. Традиційно більшість виборців сучасної України політично підтримують демократизацію та європейську інтеграцію, тоді як мешканці певної країни схильні зберігати авторитарну модель та проросійську політику. Основний цивілізаційний розкол сучасної України ділить її на дві великі частини: центрально-західну та південно-східну. Особливістю України є відсутність географічної межі між різними частинами країни. Як правило, вони розділені широкою перехідною

зоною. Очевидно, що крім географічного розколу є й інші відмінності. По-перше, існує етнічна та мовна різноманітність. У цей час територія України включає низку регіонів етнічних меншин, які за допомогою політичних механізмів активно вступають у цивілізаційну опозицію. Станом на 1991 рік в Україні проживали три потужні групи: україномовні, російськомовні та двомовні громадяни. Протягом наступних років у мовному ландшафті країни не відбулося радикальних змін.

2. *Економічні обмеження.* Економічна система України сформувалася як складова частина так званого «єдиного економічного простору СРСР» задовго до 1991 року. Значний вплив на неї справила політика індустріалізації та мілітаризації Радянського Союзу. Ця особливість пояснювалася створенням економічного механізму, заснованого на директивному плануванні, а не на ринкових відносинах. Початкові економічні резерви України також були пов'язані зі значною застарілістю її виробничих потужностей. Коли Україна здобула незалежність у 1991 році, основні технології виробництва застаріли та вимагали значних інвестицій з державного бюджету. Зусилля, спрямовані на модернізацію економіки шляхом приватизації та запровадження ринкових механізмів, не мали достатньої політичної підтримки та не призвели до суттєвих змін. У конкурентному середовищі ряд промислових гігантів збанкрутували, тоді як інші, в результаті несправедливої та корумпованої приватизації, перейшли у власність провладної номенклатури, тобто представників посткомуністичної політичної еліти. Олігархи, яким вдалося за короткий час отримати контроль над основною частиною ресурсних фондів, активно впливали та визначали державну політику. Зокрема, вони обмежували розвиток малого та середнього бізнесу та заважали формуванню середнього класу.

3. *Соціальна та політична інертність.* Більшість населення в Україні можна було б охарактеризувати як радянських людей, тобто специфічну форму етнічної та культурної спільноти, яка насамперед ототожнювалася із СРСР, а не Українською Соціалістичною Республікою, де вони насправді жили. Згідно з опитуваннями Інституту соціології НАН України, навіть у 2005 р. 8 % українців все ще вважали себе громадянами колишнього Радянського Союзу. Як загальне відображення психологічного типу homo sovieticus радянські люди характеризувались специфічними психофізичними особливостями, насамперед патерналізмом. У 1991 р. більшість українців були не лише неготовими до ринкових реформ, але й уникали активної участі у соціальному та політичному житті. Олігархія, яка виросла з номенклатури комуністичної партії та взяла під контроль економіку, зуміла розширити свій вплив і на політичні інститути. Відсутність ефективного громадського

контролю та реального самоврядування, а також слабкість демократично орієнтованої політичної опозиції сприяли систематичній узурпації політичної влади олігархами. В атмосфері майже неіснуючої політичної культури та відповідальності утворилися корумповані бюрократичні структури, які імітували механізми демократичного державного управління.

Тож, беручи до уваги сучасну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що, порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи, процес її демократичної трансформації характеризується досить складними системними процесами, які беруть свій початок з історичних основ українського державотворення та поглиблюються внутрішніми кризовими явищами.

УДК 94(47+57)

Котляр Ю. В.,
д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

МІФ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

Органічною складовою частиною історичної пам'яті є міф, який виступає як наповнювач змісту, пояснювальна схема, інструмент корегування та конструювання актуальної суспільної інформації, яка обробляється, зберігається та відтворюється людським мисленням.

У масовій свідомості міф асоціюється з чимось вигаданим. Ця традиція бере свій початок ще з античної Греції від філософа Ксенофана, який поняттю «міф» протиставляв поняття «логос». Тому довгий час міф асоціювався з тим, чого не має в дійсності. Проте, в сучасному академічному середовищі існує зовсім інший підхід до розуміння міфу. І в цьому контексті він значно ближчий до поняття історичної пам'яті. Адже міфологічний світогляд – перший тип осягнення історії.

Французький філософ Р. Барт у книзі «Міфології» говорить про те, що міф перетворює історію на ідеологію [1]. Він пов'язує міф з мовою та інформацією, використовуючи для аналізу міфу поняття семіотики – відокремлення того, що означає, від означуваного (наприклад, слова від означуваного ним поняття). Особливості міфу він бачить у регресії від змісту до форми. Міф виробляє образи, збіднені змістом, що дозволяють додавати їм нових символічних значень, як би надбудовуючи над первинним змістом того чи іншого образу вторинний зміст, що

служить для створення нового знаку. Міфічне поняття відчужує первісний зміст, утворюючи якісно змінену «вкрадену мову». Первісний зміст якби перетворюється на тло чи форму, що підмінює мову метамовою міфу, відірваного від реальності. Оскільки більшості людей важко розрізнити знак і означуване, зміст і форму, старий і новий знаки, первинний і вторинний зміст змінюються місцями і міфічне значення сприймається як факт, вторинна семіотична система – як система фактів. Так народжуються міфи, що заповнюють сучасну історію.

Про міфотворчість у формуванні історичної пам'яті пишуть багато, але алгоритм міфотворення лишається все ж недостатньо проясненим. Цікаві міркування щодо цього знаходимо у книзі американського економіста Д. Норта. На його переконання, усі ментальні конструкти, що визначають той або інший вибір, являють собою суміш «раціональних» і «нераціональних» уявлень, і у залишку завжди опиняється те, що не піддається раціональному поясненню. Марновірство, міфи, магія, передсуди – це саме та «ірраціональність», яка зазвичай заповнює цей залишок [4, с. 25–31].

Л. Зашкільняк вважає, що закріплені у суспільній свідомості попередні стани та візії, у нових історичних умовах неодмінно перетворюються на міфи, на стійкі стереотипи, які вже повністю або частково не відповідають новій реальності. Чим швидше змінюється картина світу, тим швидше попередньо здобуті знання стають міфами і стереотипами [3, с. 857].

На думку ніжинського історика і політолога О. Бойка, специфіка сучасної ситуації в Україні полягає в тому, що в роки незалежності виник новий суспільний феномен – «війна міфів», який накладає суттєвий відбиток на суспільну свідомість в цілому та історичну пам'ять зокрема. Підґрунтям цього феномену є процес певної дестабілізації глибинних підвалин історичної пам'яті під впливом радикальних втручань у процес її формування та розвитку. З одного боку, згадані втручання цілком обґрунтовані та необхідні, оскільки вони базуються на явищі «ліквідації білих плям», але з іншого, – дуже часто вони мають кон'юнктурний характер з політичним підтекстом, орієнтованим виключно на вирішення нагальних, сьогоденних питань та проблем.

Безпосередніми наслідками впливу «війни міфів» на історичну пам'ять, на нашу думку, слід вважати різке посилення мозаїчності структури історичної пам'яті. У результаті – історична пам'ять постійно видозмінюється, а позитивне, незмінне, поступальне накопичення історичного досвіду фактично зводиться до мінімуму. Такий формат історичної пам'яті не дозволяє їй повноцінно виконати одну зі своїх ключових суспільних функцій – консолідуєуючу [2, с. 94–95].

Таким чином, взаємовідносини міфу та історичної пам'яті є складними і суперечливими. У міфах час поділяється на два періоди: «передісторію», в якій окремі елементи необхідні лише задля пояснення того, що відбувається в теперішньому, і власне «історію», яка починається, як правило, тут і зараз. Завдання історичної пам'яті перейти від змагання та «війни міфів» до розгляду різних інтерпретацій подій. Відмова від фальсифікацій, боротьба з маніпуляціями – актуальні вигоди до історичної пам'яті.

Джерела та література

1. Барт Р. Мифологии. Mythologies. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. 320 с.
2. Бойко О. Д. Сучасний політичний міф як інструмент конструювання історичної пам'яті // *Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять*. Київ : Стилос, 2011. Випуск 1. С. 82–100.
3. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 15/2006–2007. С. 855–862.
4. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 256 с.

УДК 378.147.091.33:811.112.2

Мелінчук Н. В.,
Державна прикордонна служба України, м. Миколаїв

ІСТОРІЯ НІДЕРЛАНДСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ (XVI–XXI СТОЛІТТЯ)

Відомий дослідник у галузі германського мовознавства Берков В. П. у праці «Введение в германистику» зазначає про історію становлення нідерландської мови, а саме: «Историческую основу нидерландского языка составили диалекты племен, населявших территорию нынешних Нидерландов и северной части Бельгии, прежде всего франков (древнезападнонижефранкские диалекты). Историю нидерландского языка делят на три периода: древне-, средне- и новонидерландский. Связанных текстов на древненидерландском (до 1100 г.), за исключением одного предложения, до нас не дошло. Средненидерландский период длился примерно до середины XVI в. Он представлен множественством памятников, в частности сочинениями Хендрика ван Вельдеке

(вторая половина XII в.), поэмой «О Лисе Рейнарде», дидактическими сочинениями Якоба ван Марланта, переводами рыцарских романов, религиозной литературой, хрониками, документами и т.д. В этот период неоднократно менялась диалектная основа языковой нормы. До середины XIV в. в языковом отношении ведущей была Фландрия (города Брюгге, Гент и др.). Во второй половине XIV в. и особенно в XV в. гегемония в области экономики, политики и культуры переходит к Брабанту (центры Брюссель, Антверпен). С XVI в. ведущую роль начинает играть Голландия (западная часть нынешних Нидерландов)».

«Bertellsmann. Das neue Universallexikon» («Бертельсманн. Новый универсальный лексикон») тлумачить:

«Königreich der Niederlande. Amtssprache(n): Niederländisch; Friesisch.

Bevölkerung: Die etwa zu gleichen Teilen ev. u. kath. Bevölkerung besteht zu 96 % aus Niederländern u.zu rd. 3% aus Friesen. 89% der Bevölkerung wohnen in Städten.

Geschichte: Das germ. Besiedelte Gebiet wurde im 8. Jh. von den Franken erobern; im 9. Jh. kam es an Lotharingen bzw. an das Ostfränk. Reich, im 10. Jh. an Dtl. Eine Reihe seiner z. T. selbst. Territorien waren im MA Kultur- u. Wirtschaftszentren: Flandern, Brabant u.a. Im 14. u. 15. Jh. gehörte fast der ganze nld. Raum zu Burgund. Durch Heirat erwarben die Habsburger 1477 die N., u. bei der Teilung der habsburg. Länder kamen sie an die span. Linie. Aufstände gegen die Generalstatthalterin Philipps II. veranlassten Philipp, span. Truppen unter Herzog Alba zu entsenden, der die Anführer der Unabhängigkeitsbewegung, die Grafen Egmont u. Hoorn, hinrichten ließ».

На сьогодні (станом на 01 червня 2020 р.) спеціальність «Нідерландистика» («Niederlandistik»), «Нідерландська філологія» («Niederländische Philologie») представлено в таких німецьких університетах, а саме:

1. Університет м. Кельн – (21.05.1388–28.04.1798 pp.); (з 28.05.1919 р.) (Universität zu Köln): на філософському факультеті (Philosophische Fakultät) функціонує Інститут нідерландистики (Institut für Niederlandistik).

2. Вестфальський університет ім. Вільгельма м. Мюнстер – 16.04.1780 р. (Westfälische Wilhelms-Universität (Münster)): за спеціальністю 09 (Fachbereich 09) діє Інститут нідерландської філології (Institut für Niederländische Philologie), який засновано у 1969 р. У 2013 р. Інститут нідерландської філології очолює проф. д-р Лют Міссінне (Prof. Dr. Lut Missinne), яка є редактором фахового наукового видання «Нідерландські студії» («Niederlande-Studien»). Коло наукових інтересів цього Інституту становить компаративний аспект нідерландської та

німецької літератур XIX ст., лінгвістичний аналіз художніх творів мовою оригіналу та у перекладах. Професорсько-викладацький склад Інституту нідерландської філології представлено: Беатрікс ван Дам (Beatrix van Dam), Інгеборг Хармес (Ingeborg Harmes), д-р Юлес ван дер Марк (Drs. Jules van der Marck), д-р Вероніка Венцель (Dr. Veronika Wenzel), проф. д-р Аманд Бертельот (Prof. a. D. Dr. Amand Berteloot), д-р Ріта Шлюземанн (PD Dr. Rita Schlusemann). Також у цьому університеті існує «Інститут педагогіки. Нідерландська мова та література» (Institut für Pädagogik. Niederländische Sprache und Literatur).

3. Університет м. Дуйсбург та м. Ессен – 1.01.2003 р. (Universität Duisburg-Essen): на факультеті гуманітарних наук (Institute der Fakultät für Geisteswissenschaft) є спеціальність «Нідерландська мова та культура» (Niederländische Sprache und Kultur).

УДК 908:616.9](477.73-21)(043.2)

Міронова І. С.,
д-р іст. наук, професор кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПРАКТИКА БОРОТЬБИ З ІНФЕКЦІЙНИМИ ХВОРОБАМИ В м. МИКОЛАЄВІ наприкінці XIX – на початку XX ст.

Наприкінці XIX ст. Миколаївщина пережила декілька хвиль епідемій. У 1885 р. місто охопила епідемія дифтерії, яку лікувати антидифтерійною сироваткою почали лише з 1895 р. У 1892 р. місто охопили епідемії холери, скарлатини і віспи, у результаті чого в цьому році спостерігалася найбільша смертність серед населення – 3791 чол. 1898 р. епідемії віспи і скарлатини повторилися, але вже з меншим відсотком померлих від них людей. Із 1896 р. значно розвинулася хвороба кору.

У процесі вивчення питання боротьби з епідеміями, миколаївські лікарі виділяли такі причини виникнення вогнищ інфекційних хвороб.

По-перше, несприятливі умови життя робочого населення міста. Основними постачальниками роботи в Миколаєві були Казенне адміралтейство, приватні заводи і фабрики, різні майстерні та комерційний порт. Середній місячний дохід сім'ї на цих підприємствах складав 20–25 руб., що було недостатнім для утримання родини. Тому часто

молоді жінки-породіллі змушені були йти працювати, залишаючи немовлят на бабусь або малолітніх дівчат. Ця обставина призводила до неправильного вигодовування дітей, від чого вони хворіли на шлунково-кишкові хвороби і помирали. Зокрема, у 1897 р. у віці від одного до п'яти років у місті померло 1137 дітей.

Несприятливі умови життя робочого населення, особливо в Московській частині міста і поблизу ринків, були пов'язані також з антисанітарією, що була збудником багатьох інфекційних хвороб. Саме тут, за статистикою, в артілях серед чорноробів з'являлися тиф, віспа, дизентерія. Величезне пересування в літню пору робочих (до 2 тис. чол. на добу) через цю місцевість, спонукало влаштувати на Сінній площі амбулаторне відділення, в якому хворі могли отримати безкоштовну медичну допомогу і ліки.

По-друге, однією із головних проблем міста у досліджуваний період була нестача водопроводу і колодязів з питною водою, особливо в I та II Адміралтейських частинах міста з населенням до 30 тис. осіб. Через цю проблему, люди змушені були її купувати за дорогою ціною – 2 коп. за два відра води, чого, звісно, не вистачало для власних потреб, або здобувати її у невеликих джерелах за кладовищем, де вода була каламутною і змішаною з вапном. Зрозуміло, що споживання такої води також викликало збудників інфекційних хвороб. Зазначимо, що офіційна закладка миколаївського водопроводу відбулася лише 22 травня 1904 р.

По-третє, одночасно з питанням про водопровід виникло і питання про побудову каналізації. Але, з урахуванням думок місцевих лікарів про відсутність сильного забруднення ґрунту, що викликає розповсюдження тифу, а також великих матеріальних витрат на побудову каналізації, міська влада вирішила відкласти це питання на пізніший термін. Натомість ця проблема була вирішена шляхом утилізації відходів за проектом члена міської управи П. Греховодова, що обійшлося місту всього в 1 тис. руб.

У боротьбі з епідеміями та інфекційними хворобами в місті Миколаєві треба відзначити важку роботу лікарів, а також, що досить важливо, підтримку міських органів влади. Зокрема, за кошторисом на 1898 рік при передбачуваному доході в 553 572 руб. міське управління асигнувало на медичну, ветеринарну і санітарну частини 137 512 руб. або 22 % всіх кошторисних витрат. Із цієї суми на утримання міської лікарні виділено 85 394 руб., на санітарну справу – 13 040 руб., ветеринарну – 6610 руб., решту – на розширення і ремонт міської лікарні.

Таким чином, стаття витрат на народне здоров'я посідала одне з перших місць у бюджеті міста.

Найважливішою функцією санітарної організації міста було виявлення інфекційних захворювань і пошук коштів для запобігання їх поширенню, чим займалася створена у 1892 р. санітарно-виконавча комісія. На випадок посиленого розвитку епідемії якоїсь хвороби, в тому числі холери або чуми, були вироблені заходи, які мали задовольнити всі медико-санітарні вимоги.

Якщо хворий після діагностування інфекційної хвороби трапляв до лікарні, то його квартира і речі негайно дезінфікувалися санітарним спостерігачем. У червні 1899 р. у місті було збудовано дезінфекційну камеру доктора Крупина вартістю в 2500 руб.

Хворих на віспу, скарлатину і дифтерію розміщували в інфекційному відділенні міської лікарні, де вони лікувалися 6 тижнів (скарлатина та віспа), або від 2 до 3 тижнів (дифтерія). Якщо хворий був бідною людиною, то його лікував вдома безкоштовно дільничний санітарний лікар. У разі появи висипного тифу в артільних приміщеннях, хворих клали в лікарню, а здорових переселяли в окремий будинок. У веденні санітарних лікарів перебували також хворі, покусані собаками з підозрою на сказ. Постраждалих відправляли за міський кошт до Одеси для проведення запобіжних щеплень.

Окрему увагу лікарів було прикуто й до венеричних хвороб, які стали в досліджуваний період справжнім бичем не тільки міста, але й сіл. Ця проблема безпосередньо була пов'язана зі зростанням проституції. У Миколаєві, як і в інших містах, був утворений Комітет з нагляду за проституцією. До обов'язків членів комітету входило розшукування повій і надсилання їх на оглядові пункти при міській лікарні і при одній з поліцейських частин. У місті в цей час було зареєстровано 150 повій, але таємних, безсумнівно, було в рази більше, що сприяло зростанню венеричних хвороб, боротися з якими було вкрай важко.

Для покриття витрат на лікарні з 1 жовтня 1894 р. був введений лікарняний збір у розмірі 1 руб. в рік на людину. Сплачували цей податок працюючі особи обох статей незалежно від звання. Звільнялися від податку, з правом лікуватися в лікарні, непрацюючі жінки і діти до 17 років. Державні службовці, залізничники і робітники Миколаївського порту цей податок не сплачували, оскільки користувалися послугами своїх лікарень або морського шпиталю.

Таким чином, завдяки старанням лікарів і міського управління, боротьбу з інфекційними хворобами в місті Миколаєві наприкінці XIX – на початку XX ст. можна назвати задовільною.

Морозова О. С.,
канд. іст. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ЩОДО ГЕНЕЗИ ПИТАННЯ

Падіння тоталітаризму в Польській Народній Республіці, проголошення незалежності України і розвал СРСР стало поштовхом для польської історіографії у напрямку дослідження історії України на нових методологічних засадах. Сприяла цьому й загальна атмосфера польсько-українських відносин, що встановилася внаслідок визнання Польщею незалежності України. Все це відбувалося на добре підготовленому ґрунті прагнення до добросусідства двох народів, який підготували польські та українські емігрантські кола. Прикладом такої діяльності може слугувати «Kultura» Єжи Гедройця. Збільшилося число контактів польських і українських істориків. Співпраця набула різних форм: проведення наукових заходів (конференції, симпозіуми, круглі столи); створення польсько-української комісії з врегулювання підходів у висвітленні спільної історичної спадщини; надання українським історикам можливості стажування в провідних польських університетах (фондація Ю. Мянєвського, фонд королеви Ядвіги в Ягеллонському університеті, фундація ім. П. Скубішевського, стипендія Міністерства освіти Республіки Польща, нагорода ім. І. Виговського, Варшавська літня школа та ін.). Українські науковці регулярно читають лекції як запрошені іноземні професори в польських вузах та виступають опонентами під час захисту дисертацій. Публікації польських вчених в українських наукових виданнях і українських науковців у польських сприяють пошуку підходів до контрверсійних подій спільної минувшини.

У наш час історики Республіки Польща достатньо активно і плідно займаються українською проблематикою. Окрім довідкового матеріалу, тез конференцій, статей у наукових збірниках, розділів в узагальнюючих працях дослідники з сусідньої країни опублікували низку важливих монографій, в яких на основі нового джерельного матеріалу намагаються осмислити історію України і польсько-українські відносини. За порівняно короткий час виникли наукові осередки, інституції,

фундації, які об'єднали істориків у дослідженні конкретних сюжетів минувшини України. Найбільш затребуваними серед них є польсько-українське протистояння у Східній Галичині часів ЗУНР, союз Ю. Пілсудського і С. Петлюри, Голодомор в Радянській Україні, Волинська трагедія, операція «Вісла» тощо.

Разом із тим, історіографічний процес дослідження історії України зазнавав певних складнощів пов'язаних із суб'єктивними та об'єктивними чинниками. Ще не сформувалися наукові школи, в нестабільному становищі перебувають окремі наукові центри, а діячі з інституцій припинили своє існування. Останнім часом спостерігається відчутний політичний тиск на польських дослідників, що займаються українською проблематикою. У пошуку належного місця і відстоювання права на власні оцінки перебувають польські історики українського походження.

Історичне минуле може єднати народи, але може й роз'єднувати, вносити дисгармонію в сьогодення. Ще не всі польські колеги відійшли від концептів так званого «ягеллонського міфу», свідченням чого є видання «кресових календарів». З іншого боку, зважаючи на багатівковий досвід спільного історичного буття саме поляки допомагають українцям протистояти російській агресії на міжнародних наукових і дипломатичних майданчиках. Українське історичне співтовариство повинно більш активно вивчати досвід польських колег щодо поширення історичних знань серед молодих науковців. Прикладом такої діяльності є Варшавська і Вроцлавська історичні школи. Помилковим видається введене свого часу за ініціативи Українського інституту національної пам'яті призупинення розкопок польськими науковцями місць, пов'язаних із жертвами Волинської трагедії, адже встановлення її істинних масштабів є в інтересах обох сторін, що дозволить оперувати реальними даними, а не надуманими політками заради поточного моменту.

Польська історична наука ґрунтується на давніх традиціях, закладених Яном Длугошем, представниками романтичної історіографії, краківської і варшавської історичних шкіл та послідовними поколіннями професійних істориків. Ця тяглість історіографічного процесу слугує високому рівню фаховості під час вивчення минувшини. З огляду на це, дослідження сучасною польською історіографією історії України несе не тільки пізнавальну, але й практичну складову.

Miadzelets Y.,
student of 6 course,
Scientific director:
candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Pidbereznykh I.,
Petro Mohyla Black Sea National University

THE ATTITUDE AND INFLUENCE OF MODERN SOCIETY ON THE VESTIGES OF RACISM IN THE UNITED STATES

The topic of racism never ceased to be relevant to the United States. Even when the rights of all Americans officially became equal, conflicts still arose because of racist prejudices, which were transmitted from generation to generation and also broadcast in music and cinematography.

President Donald Trump, who took power after Barack Obama, changed the situation very much. Racist and sexist tendencies were often heard in the words of the head of state. Trump called African countries «dirty holes», and he said that emigrants from Africa are not welcome by America and it would be better if more Norwegians would come.

American culture transmitted many stereotypes that were so deeply rooted in the minds of young people that they began to consider them as something ordinary and common. But despite the stereotypes and prejudices, a huge scandal emerged around the very popular annual Academy Awards, known as the Oscars. Thousands of Americans have expressed their indignation at the fact that in 2016 there is not a single representative of the African-American community among the nominees for the gold statue. In 2012, the Los Angeles Times reported that the committee that voted for Oscar nominations was 94 percent white, leaving few people with a certain skin color eligible to vote at the Academy. The Oscar is not just a film award, it is a reflection of preferences, high quality and acute social problems, which are important and relevant throughout the world. The Society began to pay more attention to social issues at entertainment awards.

When the perception of full equality appeared in American society, a big scandal erupted, which shocked not only the entire American community, but the whole world. A video was leaked to the media and the Internet, which showed how a white policeman Derek Shovin, strangled a black man with his knee for about 9 minutes, during his detention. A 46-year-old man asked for help until he lost consciousness. Information about the murder became known to the public through videotapes. Policeman Derek Shovin was accused of murder by negligence.

Under the influence of the public, a second expert review was conducted. It found the officers guilty of preventing the detainee from breathing. Conscious pressure on the neck is allowed as a last resort when a person actively obstructs arrest. However, the instruction does not say that it is necessary to apply pressure for 7 minutes when a person does not resist and even more - has lost consciousness.

People were outraged by the murder of 46-year-old George Floyd. On May 25 protests broke out in Minneapolis. Derek Shovin was dismissed from police the day after death of Floyd. On May 29 former cop was detained. This did not satisfy the angry crowd. Protesters burned down the Minneapolis police department. Employees were evacuated from the roof by helicopter. There were mass protest marches against police brutality and violence in Phoenix, Los Angeles, Las Vegas, Denver, Detroit, Boston and New York. Protesters robbed stores, boutiques, jewelry stores and seized police cars. 2,000 people were arrested. Curfews were imposed in ten cities. Trump urged state governors to suppress the riots.

George Floyd, the murdered black man, became a world hero and a symbol of protest against social injustice and police brutality. The posters said, «I can't breathe,» because these were the last words of the murdered man. Many policemen violently dispersed the protesters, while others knelt to ordinary people and asked for forgiveness for the whole system that black people suffered from. On Thursday, June 4 everyone was offered to post a message with the image of a black rectangle. This meant a protest against police violence and infringement of rights. It was attended by literally all the celebrities of America, as well as many celebrities and opinion leaders in Europe. This situation revived the movement «Black lives matter», because the Floyd incident was not the first in U.S. history. In America and other countries, the police are more picky and biased towards black people. Many black people were killed and arrested by the police for no reason.

Black Lives Matter - is an international movement of activists, founded in 2013 in the United States, which opposes violence against black people. It was first mentioned in social networks and media in the summer of 2013. The reason for this was that the American volunteer patrol George Michael Zimmerman killed Trayvon Martin, a black unarmed teenager, and George was fully acquitted.

Black Lives Matter organizes protests, rallies, demonstrations in connection with incidents of violence and murder by police in the course of their duties, as well as against racial discrimination. Members of the organization have also participated in subsequent protests over the killings of blacks in 2014 after Michael Brown was killed in Ferguson, Missouri, and Eric Garner in New York, and in 2015 after Walter Scott was killed in South Caroli-

na and many others. The 2020 anti-racist movement is considered the largest protest in American history. The recent Black Lives Matter protests peaked on June 6, when half a million people gathered in nearly 550 locations across the United States. Between 15 and 26 million people in the United States took part in demonstrations in connection with the deaths of George Floyd and other black people.

In contrast to the slogan Black Lives Matter, some opinion leaders use «All Lives Matter». This seems to be a harmless statement can cause a wave of criticism, because, as the supporters of the movement «Black lives matter», it reflects a lack of understanding of its essence.

УДК 903«63»(043.2)

Піструіл І. В.,
канд. іст. наук, доцент кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПРО ВОЖДІВ

За популярною зараз Вікіпедією поняття «вождь» походить від дієслова водити (керувати). Іноді вживається в суто негативному, осудливому значенні і для характеристики жорстокого чи збанкрутілого правителя того чи іншого масштабу. Також, там само, надані інші тлумачення цього терміна – це проводир війська, очільник племені або вождівства у суспільних громадах, а також керманіч у деяких жорстко централізованих недемократичних (тоталітарних або авторитарних) державах та партіях.

Щодо останнього визначення – воно знайоме усім дорослим, соціалізація яких більш-менш пов'язана з Радянським Союзом, де під терміном «вождь» визначали і Генерального секретаря Комуністичної партії СРСР, і саму Комуністичну партію, про що прямо вказано у «Словнику української мови» (Том 1, 1970, стор. 724.).

Це дивно, але у «Радянському енциклопедичному словнику» цей термін відсутній. Однак є похідні від нього терміни – «Вожатый» (назва журналу) та «Вожатый пионер» (керівник нижчого рівня молодіжної організації).

Тут нас більше цікавить інші тлумачення цього терміна, що надають словники (очільник ради старійшин або народних зборів, військовий вождь, спадковий вождь, вождь-жрець), які пов'язані з ранніми етапами історії людства. Така велика кількість термінів свідчить про те, що це поняття має різні тлумачення.

І, перш за все, потрібно з'ясувати, коли з'явилися вожді. Але, як і всякий соціальний інститут, слово з'являється та проходить певний розвиток, за якого може суттєво трансформуватись. Судячи зі всього, ми з терміном «вождь» і маємо приклад суттєвої трансформації.

За етнографічними свідченнями, інститут «вождівства» існував вже за доби ранньопервісної родової общини, де мав різні функції. Якщо припустити, що і в епоху праобщини (еректуси, неандертальці) існувала община у вигляді великої сім'ї, яка складалася з «кількох» різновікових парних сімей, пов'язаних між собою кровними зв'язками, то також можна припустити, що «інститут вождів» з'явився в саме цю добу. І пов'язаний він був виключно з процесом полювання. За археологічними джерелами, основним об'єктом полювання за палеолітичної доби були великі ссавці. Полювання на них потребувало координованих дій групи мисливців, для чого був потрібен керівник (вождь). Потрібно також зауважити, що функції керівника на полюванні, закінчувались після полювання.

З розвитком суспільства ускладнились і соціальні зв'язки всередині общини. І за доби ранньопервісної общини, як вже вказувалось, керівники потрібні були для виконання різних дій (крім полювання, це могло бути керівництво ініціаціями, певними обрядовими діями (зародження інституту шаманів), можливо і примітивними військовими справами тощо). Але це керівництво було непостійним, ситуативним – для однієї дії.

З подальшим розвитком суспільства (перехід до пізньпервісної общини, що пов'язаний з появою та розвитком землеробства та скотарства) трансформувались і функції вождів. Їх основними функціями стають перерозподіл суспільного продукту, вирішення суперечок всередині общини та «торгівельні стосунки» за межами общини, що контролювались загальними зборами і/або радою старійшин. До того ж, за етнографічними свідченнями, вожді обирались на загальних зборах на певний термін, після чого переобирались. Поступово, вожді переобираються все рідше (лише у крайніх випадках), а в подальшому влада вождя стає спадковою. Зі збільшенням кількості населення в общинах та ускладненням соціальних відносин у вождів з'являються помічники, які пізніше формують адміністративний апарат. Крім того, з появою військових, окремо з'являються військові вожді, що займаються виключно військовими справами. Поступово функції адміністративних, військових вождів та шаманів концентруються в одних руках, що призвело до появи перших державних формувань.

Це загальна картина формування та розвитку «інституту вождів». В окремих суспільствах могли бути певні відмінності. Розвиток цієї соціальної структури – досі є предметом дискусій археологів, антропологів та інших дослідників первісної доби.

Шевченко Н. В.,
канд. іст. наук, доцент кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ТІНІ ЗГАДАНИХ ПРЕДКІВ: РЕКОНСТРУКЦІЯ НЕОЧІКУВАНОЇ НАЦІЇ

1. У 90-х роках білоруські та литовські історики порушили традиційну схему радянської історіографії, що акцентувала увагу виключно на одній лінії розвитку: Київська Русь – Московська держава – Російська імперія – СРСР, трактуючи ВКЛ як Литовсько-Руську державу, що виступила упродовж другої половини XIII – першої половини XVI інтегратором державної і духовної спадщини Київської Русі, політичним центром визволення всієї Русі від ординської залежності та відновлення незалежної Руської держави. Звернувшись до історії Великого князівства Литовського у пошуках витоків національної державності, білоруські історики не тільки представили декілька концепцій передумов та початкового етапу згаданої держави, а спільно з литовськими колегами узгодили власний національний варіант історії Білорусії у складі цієї середньовічної держави, визнавши останню Білорусько-Литовською (чи Литовсько-Білоруською) з урахуванням значного вкладу до її політичного і культурного розвитку українського народу. Ця концепція здобула загальне визнання в сучасній історіографії, коли ВКЛ трактується балто-слов'янською державою, головною спадкоємницею Київської Русі, а пройдений нею XIV–XVI ст. шлях політичної еволюції – альтернативою Московській державі. Саме білоруські історики були реальними лідерами у переосмисленні та популяризації нової концепції історії ВКЛ, організувавши упродовж 1989–1994 років цілу серію міжнародних наукових конференцій з історичної спадщини ВКЛ і Білорусії у м. Гродно. Розпочата ними справа відродження історичної пам'яті білоруського народу була досить амбітна, однак вона вимагала великих зусиль і часу, оскільки всі соціологічні опитування на той час свідчили, що білоруси зазнали в часи перебування у складі Російської імперії та СРСР значної русифікації. Тому білоруські історики цілком були свідомі, що їх чекає важка робота з відродження справжньої історії свого народу і повернення із забуття «тіні його забутих предків».

2. Однак у 1994 році з приходом до влади президента О. Лукашенка сталися кардинальні зміни у суспільно-політичному житті Білорусі:

республіка взяла курс на консервацію радянської моделі суспільно-політичного та державного життя. О. Лукашенко жалкував за розпадом СРСР і був прибічником його відновлення, сповідаючи при цьому російські «історичні міфи» про існування єдиного російського народу – спадкоємця киево-руської спадщини, а білоруси трактувалися ним – «російським народом зі знаком якості», який ніколи не мав власної держави. Тому він відмовився від білоруської національної символіки, затвердженій у 1991 році з проголошенням незалежності Білорусі, поновивши стару радянську і перейшов до репресивної політики стосовно прибічників білоруського національного відродження, особливо у царині історичної пам'яті, заборонивши популяризувати нову концепцію Білорусько-Литовської держави. Патріотично налаштовані історики усувалися з посад у вузах та школах, деякі із них (як-то відомий історик М. Єрмолович, що пропагував власне бачення історії ВКЛ як Білорусько-Литовської держави) потрапили в дорожньо-транспортні пригоди чи зникли за невідомих обставин, частина (О. Кравцевич, Г. Саганович) мусили шукати політичного притулку у Литві та Польщі. Історична освіта у Білорусі до 2005 року повністю базувалася на концептах та радянських підручниках з історії СРСР. З того часу і склалася уява про Білорусь як «радянську провінцію, що орієнтується на союз з Росією». Однак геополітичні плани В. Путіна, які передбачали фактично приєднання Білорусі як окремої губернії до відродженої Російської імперії, вступили у дисонанс з геополітичним проектом, про який мріяв білоруський диктатор – союзу двох держав: Росії та Білорусі. Тому вже з 2005 року О. Лукашенко, ухиляється від плану «аншлюсу» Білорусі до РФ, постійно наголошуючи, що Білорусь – суверенна держава. А для підтвердження останньої тези йому довелося переглянути свою політику історичної пам'яті, дозволивши реалізацію програми відродження білоруської мови, культури, і навіть історії Білорусі. Цією обставиною сповна скористалися білоруські історики, поновивши раніш розпочату роботу з розробки і впровадження національної концепції історії. Так, ними було опубліковано ряд видань, які отримали велику популярність серед широких верств населення, особливо молоді. У цих роботах (Гісторыя Беларусі : у 6 томах. Т. 2. Беларусь у перыяд Вялікага княства Літоўскага. / Ю. Бохан (і інші). – Мінськ : «Современная школа», 2008.; Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя. – Мінск : «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Бровкі», 2005–2010. – Т. 1–3.) використовується новітній концепт історії ВКЛ як Литовсько-Руської держави, за яким у середині XIII ст. західно-білоруські землі у союзі з частиною Литви (Аукштайтій) ініціювали утворення цієї дер-

жави. І в подальшому складали великокнязівський домен (Литву стародавню – основне політичне ядро ВКЛ і були її політичною елітою, а тому називалися литвинами). На широкій документальній базі авторами відтворена історія білоруського народу у складі ВКЛ (XIII–XVIII ст.), яка характеризується значними досягненнями у всіх сферах державного, громадського і духовного життя. Наголошується, що саме Білорусь значною мірою визначала основні засади внутрішньої і зовнішньої політики цієї Литовсько-Руської держави до середини XVI ст. А державна символіка ВКЛ (прапор і герб «Погоня») є не чужими, а власними символами для білорусів. Особливо слід відмітити подвижницьку просвітницьку роботу з відродження історичної пам'яті білорусів з боку О. Кравцевича. Який не тільки опублікував серію наукових монографій з історії Білорусі, включно з особливо популярним виданням «Стварэння Вялікага Княства Літоўскага. (Менск, 1998 ; Беласток, 2008). На його думку, князівство Литовське і Руське, виникло у середині XIII ст. в етноконтактній зоні зі змішаним слов'яно-балтським населенням у басейні горішнього та середнього Німану. Провідні роль у цьому регіоні відігравали міські центри Понімання (суч. Білорусь) зі східнослов'янським населенням, а поштовхом для початку державотворення на цих теренах стала загроза зовнішня з боку Тевтонського Ордену. Етнічними складниками цього симбіотичного державного утворення були руські колоністи та місцеві балтські племена, відомі під назвою «литва», які належали до західно-балтського (прусько-ятвязького) етнолінгвістичного простору. О. Кравцевич виступає в YouTube з серією популярних лекцій з історії ВКЛ та відеоекскурсії містами Білорусі, переконуючи сучасних її мешканців, що їх предки – самобутній народ, що з давніх часів був частиною європейського соціокультурного простору.

Таким чином, масовий протест білоруського народу у 2020 році проти свого диктатора О. Лукашенка, який у черговий раз вдався до практики фальсифікації результатів волевиявлення громадян на виборах президента Білорусі, виявився для нього, як і для В. Путіна (свідчення впливу Литви та Польщі). Водночас і несподіванкою для міжнародної спільноти. Особливо здивував той факт, що протестувальники головним символом законності своїх вимог щодо право на гідність, свободу і суверенітет республіки Білорусь та відставки О. Лукашенка зробили біло-червоний стяг та державний герб ВКЛ «Погоня». А для білоруських істориків – це свідчення, що історія без імперських міфів або «тіні згаданих предків» мають велику силу у становленні нації!

Шевченко Н. В.,
канд. іст. наук, викладач кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТАРШИХ НОТАРІУСІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В історії розвитку нотаріату Російської імперії питання нотаріального діловодства, збору, збереження документації та визначення обов'язків молодших і старших нотаріусів були завжди актуальними і дискусійними. На території 9 українських губерній, що входили до складу Російської імперії, було передбачено 19 посад старших нотаріусів, із них – шість на Півдні України. Усього в 1914 р. на території Російської імперії працювало 87 старших нотаріусів.

Запровадження посади старшого нотаріуса вимагало визначення його правового статусу. Згідно з «Положенням про нотаріальну частину» (1866 р.), старший нотаріус мав свою печатку (із зображенням губерньського герба і з написом навколо: «Такого то (за назвою міста, в якому архів організований) нотаріального архіву».

Відомим є ім'я першого старшого нотаріуса, призначеного в Катеринославський окружний суд у 1875 р., яким був колезький радник М. Мардарьев. Про посади інших старших нотаріусів у регіоні документи нам дають відомості з кінця ХІХ ст.

Іноді для того, щоб обійняти посаду старшого нотаріуса, потрібно було декілька років пропрацювати його помічником. Щодо функціональних обов'язків, то старші нотаріуси контролювали діяльність нотаріусів визначеного окружного суду, були наділені правом затверджувати кріпосні акти, пов'язані з відчуженням майна, а також видавали витяги з актових книг і копії з нотаріальних актів, вчинених нотаріусами округу і тих, які поступили в нотаріальний архів при окружному суді. Ст. 158 Положення установила такий відкритий перелік кріпосних актів, який належав затвердженню старшими нотаріусами: купчі, дарчі, угоди з розподілу майна, інші угоди та акти про нерухоме майно, які здійснювалися кріпосним порядком. Вони відповідали за збереження кріпосних і заборонних книг, реєстрів, актів, документів зі зразками печаток і особових підписів усіх нотаріусів підвідомчого округу, а також за правильність заповнення молодшими нотаріусами діловодних книг і своєчасну їх передачу в нотаріальний архів.

На початку кожного року старший нотаріус на замовлення молодших нотаріусів видавав їм по 6 книг, які вони заповнювали по ходу своєї діяльності. До обов'язків старшого нотаріуса входило ведення «заборонних» і «дозвільних» книг з інформацією про маєтки, що знаходилися в судовому окрузі. Крім них нотаріус вів такі книги: реєстри виданих копій та виписок із актових і кріпосних книг, копій актів, що зберігалися в архіві; кріпосні книги, які включали в себе затверджені старшим нотаріусом акти про перехід прав на нерухоме майно; реєстри кріпосних справ; книги стягнених мит; журнал усіх здійснюваних у старшого нотаріуса справ.

До обов'язків старшого нотаріуса входила також перевірка обмеження права власності на нерухоме майно та засвідчення продажу рухомого майна. Якщо нотаріус звільнявся з посади, то старший нотаріус був зобов'язаний вилучити всі його індивідуальні атрибути – печатки, реєстри, книги. Після смерті нотаріуса всі його справи, у тому числі незакінчені, передавалися до нотаріального архіву.

Згідно з рішенням Державної Ради від 6 листопада 1890 р. старшим нотаріусам було дозволено мати по одному помічнику, які заміняли їх з правом виконання обов'язків останніх у випадку хвороби або від'їзду. У 1914 р. було дозволено мати двох помічників

На відміну від молодших нотаріусів, які працювали у своїх приватних конторах, старший нотаріус знаходився на державній службі і отримував плату, встановлену окружним судом, тобто мав твердий оклад. Так, за архівними відомостями, старший нотаріус Кишинівського окружного суду отримував 2200 руб. на рік (згідно зі ст. 238 судових постанов): жалування – 1200 руб., столових – 500 руб., квартирних – 500 руб. Його заробітна плата прирівнювалася до заробітної плати членів окружного суду та заступників прокурора.

Крім цього, відповідно до здійсненої нотаріальної дії, старші нотаріуси стягували актові і кріпосні податки, збір за місцем здійснення операції і за друк публікації в Сенатських оголошеннях.

Незважаючи на нібито правильно організовану роботу нотаріальних архівів на чолі зі старшими нотаріусами, все частіше лунали скарги клієнтів на їхню роботу. Як зазначав нотаріус Я. Гурлянд, найбільше було чути скарг на дуже сповільнену діяльність нотаріусів, довгий час перевірки справ на обмеження права власності на майно та зняття його заборони у разі ухвалення позитивного рішення суду.

Значним недоліком нотаріальної реформи було те, що посади старших нотаріусів та їх помічників обіймали переважно особи і чини судівського відомства, які не були підготовлені до служби в нотаріаті. На Півдні України жодної посади старшого нотаріуса або його помічника

не отримала особа, яка мала досвід і практику в нотаріальній галузі, тобто працювала до того молодшим нотаріусом. Це означало, що право остаточного засвідчення важливих для людини актів з відчуження і закріплення нерухомого майна було віддано особам, які майже не розбиралися у проведенні нотаріальних операцій. До того ж дозволити приймати іспити на заміщення посади молодшого нотаріуса чинами без досвіду нотаріальної практики, на погляд сучасників, було непродуманим рішенням уряду.

Від охочого обійняти посаду старшого нотаріуса складання іспитів на знання нотаріальної частини не вимагалось, а вважалось достатнім, щоб кандидат до того працював заступником прокурора, судовим слідчим, міським суддею, секретарем суду тощо. Зрозуміло, що кожен з кандидатів закінчив університет і отримав вищу юридичну освіту, але не мав практики в нотаріальній справі, тому він починав працювати без відповідної підготовки.

Отже, обов'язкова участь старших нотаріусів у вчиненні кріпосних актів, пов'язаних з переходом прав власності на нерухоме майно, робило їх важливою ланкою механізму цивільного обігу і реєстрації угод, а також розвитку інституту нотаріату в цілому. Але недоліки в організації роботи нотаріальних архівів і підборі кадрового складу, створювали великі незручності та проблеми для клієнтів і всієї держави.

Розділ 2. СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

УДК 94(560)»15/16»(043,2)

Бринза Ю.,
студентка 234 групи,
Науковий керівник:
канд. іст. наук, доцент кафедри історії
Гайдай О. М.,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЖІНОЧІЙ СУЛТАНАТ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XVI–XVII ст.

Османську імперію, її культуру, традиції та релігію в цілому можна було описати як консервативне та патріархальне суспільство, в якому місце жінки затверджувалось ісламськими догмами. І все було б так, але тут ми зустрічаємось із періодом в історії імперії, який розбиває застояний міф про меншовартість жінок у суспільному та політичному житті. Це «Жіночий султанат» – епоха в історії, що відзначалась великим впливом жінок на державні справи. Вперше застосував цей термін турецький дослідник Ахмед Алтинай, який у 1916 р. оприлюднив од-ноіменне дослідження, в якому доводить, що саме посилення ролі жінок започаткувало занепад Османської імперії. У 1599 р. – проти жіночої «надмірної» влади протестував шейх-уль-іслам Джафер Сунуллах. Період жіночого султанату знаходиться між «розквітом» та «за-непадом», що ми можемо співставити початком нового часу у Європі. XVI–XVII ст. – це яскрава доба історії імперії, тому не дивно, що османісти (наприклад, Бернард Льюїс в праці «Османські спостерігачі за османським занепадом» 1962 р.) нерідко звертаються до цього періоду.

Ця тематика зараз активно обговорюється у зв'язку з інтересом до гендерної історії, а актуальність теми в тому, що вона виходить за межі класичної Європи. Дослідники розходяться в оцінці «султанату», але я вважаю, що дії жінок, здійснені в цю епоху, сприяли стагнації імперії.

У цій праці ми наводимо список надбань і досягнень султанш, які характеризують цю добу, яка змінила хід історії Османської імперії.

Хасекі Гюррем Султан (1558–1578) вважається найвідомішою персоною в періоді Жіночого султанату, вона провела певну «жіночу революцію» в колах султанського двору, ставши першою жінкою, яка

насправді проводила державницьку політику та за таку яскраву кар'єру стала політиком загальноімперського масштабу. Жінка українського та християнського походження була дуже приближеною до державних справ султана Сулеймана, час правління якого називають Золотим віком Османської імперії. Унікальність Гюррем у тому, що саме вона стала першою представницею жіночої влади в імперії.

Валіде Афіфе Нурбану Султан (1578–1583) походить з родини венеціанських купців. Почала своє піднесення ще за життя чоловіка Селіма II. Роль Нурбану зросла, коли на престол зійшов її син Мурад III. Саме тоді вона почала ще більше впливати на політичне життя і поступово перебирала владу до своїх рук. Отримавши підтримку великих візирів і пашів в державі, вона посідала почесніше місце, ніж падишах.

Валіде Сафіє Султан (1583–1603) грала роль, порівняну з роллю королев в європейських державах, і навіть розглядалася європейцями як королева. Сафіє стала валіде-султан за часів правління Мурада III і тому мала величезну владу і величезний вплив на сина Мехмеда III та державні справи цієї доби. Її авторитет став таким великим, що державні мужі радились з нею, а не з падишахом, а вплив Сафіє був більший, ніж її європейських сучасниць.

Валіде Кесем Султан (1623–1651) під час правління Ахмеда I не мала ніякого впливу в політичній сфері, але після його смерті, обійнявши посаду регенти, їй довелось втручатися в політику імперії. Перша жінка з офіційним титулом регента. Врешті-решт, була вбита через нескінченні інтриги з Турхан Султан.

Турхан Хатідже Султан (1651–1656) – ще одна султана українського походження, стала останньою валіде періоду Жіночого султанату. Турхан була великим «будівельником» імперії». Однак найбільшого визнання вона домоглася, добудувавши в Стамбулі Нову Мечеть. Після завершення будівництва в 1665 р. комплекс, в який входила не тільки мечеть, а й школа, громадські лазні, ринок і цвинтар, отримав славу першої Імперської мечеті, побудованої жінкою.

Підбиваючи підсумки, ми бачимо, що за кожним піднесенням валіде стоїть занепад султана. Неоднозначність періоду відзначалось в працях американської дослідниці Леслі Пірс, яка у 1988 р. оприлюднила книгу схожої тематики. Наразі я не вважаю цей період занепадом, а скоріш перехідним етапом в історії держави. Розкриваючи це питання, я хотіла привернути увагу до ролі періоду у рамках гендерної історії та перенесенню її за межі Європи.

Горохов В.,
студент 334 групи,
Науковий керівник:
канд. іст. наук, викладач кафедри історії
Шевченко Н. В.,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ІСТОРІЯ ОЧАКОВА: ВІД ФОРТЕЦІ ДО МІСТА

Вивчаючи історію міста Очакова, досить цікаво прослідкувати те, які трансформації воно зазнало протягом історії свого розвитку та становлення. На цей момент інформації щодо розвитку міста є не дуже багато. Але, слід відзначити, що значний внесок у дослідження Очакова зробили такі дослідники, як Русов А, Крикун Г., Матвеев В., Мурзакевич М., Мейер А. та інші.

За припущенням деяких дослідників, на місці Очакова можна локалізувати укріплення Алектор, про яке згадує філософ Діон Хрисостом.

Упродовж другої половини XIII – XIV століття територія майбутнього міста належала Золотій Орді. Угодою, укладеною близько 1428 р. між кримським ханом Хаджи-Гіреєм та Вітовтом, було узаконено перехід чорноморського узбережжя між Дніпром і Дністром у володіння Великого князівства Литовського. Серед фортець, збудованих Вітовтом на цій території, був Дашев – попередник Очакова. У 1492 кримський хан Менглі-Герей I на місці Дашева заснував фортецю Джан-керман («Нова фортеця»), яка мала стати опорним пунктом для походів проти Великого князівства Литовського.

Варто відзначити, що у 1525 року в Очаків остаточно був введений османський гарнізон і через деякий час, у 1538 році, Очаків був переданий Османській імперії. Резиденція його губернатора, з огляду на воєнну небезпеку, містилася не в Очаківі, а в Сілістрі або інших містах.

З активізацією українського козацтва на Очаків було покладено завдання перешкоджати козацьким флотиліям виходити із Дніпровського лиману в Чорне море. Очаківську твердиню не раз розширювали й модернізували. До розташованої на пагорбі найдавнішої частини – Старої фортеці або цитаделі – не пізніше 1627 року було прибудовано Середину фортецю (Орта-паланка) і Нову фортецю, названу на честь її будівничого Гасана-паші. За межами укріплень були розташовані передмістя, заселені, за відомостями Евлії Челебі, валахами, молдованами й ногайцями.

Українські козаки не раз (у 1523, 1660, 1688, 1692, 1694 роках) напали на Очаків, палили його передмістя, захоплювали бранців і ху-

добу, громили залогу. У 1556 році похід на Очаків здійснив російський загін на чолі з М. Ржевським.

Наприкінці XVII століття для осман Північного Причорномор'я стала реальною загроза російської експансії, і відтепер Очаків мав витримати не лише козацькі рейди, але й облогу і штурм регулярною армією. Близько 1707 року навколо комплексу Старої, Серединної й Нової фортець було споруджено земляні укріплення бастионного типу. Під час російсько-турецької війни 1735–1739 рр. російські війська, під командуванням генерал-фельдмаршала Б.-К. Мініха, 13 липня 1737 року, після дводенної облоги, штурмом здобули Очаків і до 1738 року його утримували, але за Белградським мирним договором 1739 року фортеця залишилася за Османською імперією.

У 1740–50-х та у 1780-х рр. було проведено масштабні реконструкції очаківських укріплень. У другій половині XVIII століття з'явився вал навколо передмість. Описи й плани Очакова свідчать, що місто мало цільну забудову, мечеті, базари, крамниці. У XVIII столітті Очаків був не лише фортецею, а й значним економічним осередком, який підтримував жваву торгівлю з навколишніми територіями, у тому числі і з Україною.

Під час російсько-турецької війни 1787–1791 російські війська на чолі з генерал-фельдмаршалом Г. Потьомкіним наприкінці червня 1788 року почали облогу Очакова. Османські кораблі, які прикривали фортецю з моря, зазнали поразки від російської ескадри й були змушені відійти. Г. Потьомкін розраховував оволодіти Очаковом у спосіб «правильної облоги», але його сподівання не справдилися; із настанням зими зволікати стало неможливо, і 17 грудня 1788 року було здійснено успішний штурм. Російські війська зазнали при цьому великих втрат, а османський гарнізон і населення міста були знищені майже повністю. За наказом Г. Потьомкіна фортецю й місто зрівняли із землею. У морських боях у лимані та у штурмі фортеці брали участь «вірні козаки» на чолі з С. Білим, З. Чепігою та А. Головатим.

За Ясським мирним договором 1791 року територія, на якій стояв Очаків, перейшла до Російської імперії. У 1792 році на руїнах Очакова заклали нове місто, приписане 1795 року до Вознесенського намісництва. Із 1797 року Очаків входив до Новоросійської губернії, із 1802 року – до Миколаївської губернії, із 1803 року – до Херсонської губернії.

Під час Кримської війни 1853–1856 англо-французький флот двічі бомбардував Очаків. Говорячи про 1917–20 рр., потрібно відзначити, що влада в місті належала Українській Народній Республіці (листопад 1917 – січень 1918 рр., березень – квітень 1918 р.), більшовикам (січень – березень 1918 р., березень – серпень 1919 р.), Українській Державі (квітень – листопад 1918 р.), Збройним силам Півдня Росії (сер-

пень 1919 – лютий 1920 рр.). У березні – листопаді 1918 року Очаків був під контролем австро-німецьких військ, потім – військ Антанти. Гарнізон Очаківської фортеці двічі відбивав спроби кораблів противника ввійти в Дніпровський лиман: влітку 1919 р. – англо-французького флоту, влітку 1920 р. – флоту П. Врангеля.

Отже, незважаючи на те, що частіше історія Очакова вивчається у контексті різних історичних подій, потрібно відзначити, що історія трансформацій, які пройшло місто від заснування до надання офіційного статусу міста (з 1968 року), є актуальною, дискусійною, цікавою та насиченою різними подіями.

УДК 929.6(4)«1236/1795»(043.2)

Захарченко М.,

студент 334 групи,

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доцент кафедри історії

Гайдай О. М.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ГЕРАЛЬДИКА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, РУСЬКОГО І ЖЕМАЙТІЙСЬКОГО

Велике Князівство Литовське – могутня держава, до складу якої входили не тільки основні землі сучасної Литви, а і землі Білорусі та України. Держава зростала на руїнах колишньої Русі і стала її дійсною спадкоємицею. Разом з традицією державності вона успадкувала не тільки мову та право, а й геральдику.

Після занепаду Київської Русі, у XIV ст. її місце займає Литовське князівство. Але литовці, не маючи до того власної централізованої держави і перебуваючи в умовах, коли домінуюча частина населення держави складали русичі, починають наслідувати київську державу. Одним з головних меседжів, яким можна продемонструвати приєднання, є прийняття державних символів попередника.

Нова литовська династія князів починає відроджувати тризуб, але вже з новою іконографією та назвою. «Гедимінові стовпи». Вони стали однією з численних модифікацій старого герба колишніх володарів руської держави. Можливо, не даремно середньовічні геральдисти доводили походження Гедиміна від роду Рюрика. Колюмни (Гедимінові стовпи) активно використовував Великий князь Вітовт.

Паралельно з Колюмнами у литовців виникає інший символ – «Погоня». Існує три основні варіації походження герба. За першою версією, «Погоня» походить від традиційних княжих печаток. Вона зображала князя – сильного, здатного мечем порубати ворога. За іншою версією, вона походить від традиційних іконографічних зображень Юрія Зміборця, який шанувався в руських землях і був захисником воїнів. Саме тому, як колись лик Христа, литовці почали наносити його зображення на свої хоругви, щоб він їх захищав. Святий Юрій і зараз вважається одним з небесних покровителів Литви. І згідно з третьою теорією, «Погоня» символізує відсіч, яку може дати Литовське князівство будь-якому загарбнику. Адже після відбиття облоги міста всі війська і мешканці землі гналися за ворогом. Звідси герб отримав свою назву. Великий князь литовський Ягайло у своїй (латинській) грамоті від 20 лютого 1387 року писав: «... за стародавнім звичаєм, переслідування ворога є обов'язком кожного чоловіка в нашому краї; таке посполите ополчення заради вигнання ворога з нашої Литовської землі по-народному називається "Погоня" (pogonia)».

Певний час і Колюмни, і «Погоня» співіснували. Вони або паралельно наносились на штандарти, або Колюмни зображувались на геральдичному щиті, який тримає вершник. Традиція зображення Колюмн на офіційному гербі ВКЛ була перервана Владиславом Ягеллончиком, який замінив їх на «Ягайловий хрест», який став новим символом Ягеллонської династії.

Але, незважаючи на це, і «Погоня», і Колюмни збереглись на гербах багатьох шляхетських родів України, Білорусі, Литви та Польщі не раз поставали в Речі Посполитій, Козацькій державі, Російській імперії і зараз є символами держав та багатьох адміністративних одиниць.

UDC 94:911.375.1](738.942.7)(043.2)=111

Komissarov I.,
student of 5 th grade,

Scientific director:
candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Pidbereznykh I.,
Petro Mohyla Black Sea National University

HISTORY OF THE FORMATION OF GREAT LOS ANGELES

History of Los Angeles as a powerful economic center of the USA occupied an extraordinarily short time that already entered this city on the pages of history books. But speaking of the city itself, we should mention

another aspect of the power of the region as a whole - Greater Los Angeles, its agglomeration and the metropolis that extends beyond the city borders. Historically, the territory now occupied by the agglomeration of Greater Los Angeles, was in very favorable geographical conditions. The California Valley provided a large amount of land for development, which, along with a warm climate, the availability of useful resources (gold and oil) and closeness to the ocean, attracted millions of colonists.

What can be the most prime example of the rapid, intensive increase of economic power of urban and suburban clusters located in the California Valley? Based on the facts of demographic and economic growth of the region, components of sectors of the economy, we can come to transparent conclusions that the region has gone from agrarian society to industrial and post-industrial in just 130 years (for example, some European countries took more than 200 years to build an industrial society). Currently, the innovative sector of the economy dominates in the structure of the region.

Self-sufficiency is a historical need of the colonists, to which all settlements aspired, and California at the late XIX – early XX century is not an exception. More than 100 years ago, the population of modern-day Greater Los Angeles was scattered across the California Valley tens of miles apart, stimulating the development of communications and logistics in the region. The goal was not only to increase the population of the «Wild West» (by laying the Transcontinental Railway), but also to increase the density of settlements. In fact, population density guarantees colonists the desired self-sufficiency and opportunities for free and sustainable development (a similar situation was observed in Siberia, but there the colonization was exclusively agricultural). The settlements of that time aimed to unite into large urban agglomerations, such as the cities of the Midwest and the East Coast (will remind, that in 1898 New York was united into 5 districts, which increased its area and gave modern borders to the city). By 1900, the population of the city of Los Angeles was just over 100 thousand people, or the 170 thousand in the suburbs (11.5% of the population). Now most cities, housing districts areas and industrial and financial buildings are in very close contact with each other, any part of the free space becomes part of the populated area. These zones are no longer fixed by an administrative division that is unable to convey the true separation, as they have all become part of one of the largest agglomerations in the world – Sansan.

Sansan is an abbreviation of the name of the California route San Francisco – San Diego, actually the entire length of this route is Sansan, one of the largest agglomerations in the world, a megaregion with a population of almost 40 million people. In fact, it is actually between San Francisco and San Diego where the most powerful metropolis in the region is located, the city of Los Angeles. Looking at the statistics, we can see what makes this megaregion a powerful economic cluster of the United States economy.

First of all, let's start with demography, the quantity of the population of the region developed very rapidly, which in the 60's attracted the attention of researchers. For example, the Time magazine published an article in 1966 stating that in 1975 the Los Angeles agglomeration would overtake the New York agglomeration by population, and by 1990 would be 19 million people. But it did not happen, in fact many settlements lay outside the agglomeration in the area of Sansan. Later, in 1989, a similar article appeared in the New York Times, stating that by 2010 the Los Angeles metropolitan area would outnumber the New York metropolitan area and would reach 18.2 million. But as early as 2007, statistics showed half a million more people here, but the New York metropolitan area still ranks first in the country.

Thus, we can estimate the dynamics of filling the California Valley with population. Therefore, in 1850 the population of the city was only 1,600 people, the suburbs 3,500, and the entire state 92,500 people. At that time, it was still an agrarian population that migrated for the most part due to the gold rush.

In 1900 the population of the city with suburbs was 170 thousands, and the population of the state was almost 1.5 millions. In this period a population was actively attracted to the industrial production of the city, an economy began to become more complicated, due to the development of new sectors of the industry – oil production.

1950, the city's population is 1.9 million of, the suburbs 4.1 million of, and the state's population has grown to 10.5 million. This, post-crisis, post-war period has complicated the state's economic sector even more, the introduction of complex industrial technologies, the creation of technology parks and research centers, gave a remarkable boost in increasing the wealth of the metropolitan population.

Year 2000 – city population 3.7 million of, suburbs 9.5 million of, and state 34 million.

It is already a full-fledged metropolis, with a classic building boom that filled almost the entire California Valley, in just 50 years the population has more than tripled, the economy has been dominated by information services and high technology, the transition to post-industrial society in this period is the clearest.

Now Greater Los Angeles, is a metropolitan area with a population of nearly 19 million people, GDP of the metropolis is \$1.2 trillion of, comparable to the GDP of the whole of Australia. The sector of the region's economy can be considered as a «golden standard» in the principle of free competition on the market, and the living standards are one of the best in the world.

Кремінська Ю. В.,
студентка 334 групи,
Науковий керівник:
канд. іст. наук, доцент кафедри історії
Гайдай О. М.,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЧУМА В РОСІЇ В СЕРЕДИНІ XVII СТОЛІТТЯ

У світі багато вбивчих речей. Більшість з них – наслідок діяльності людей. Це війни, голодомори, злочинність, техногенні та екологічні катастрофи. Але іноді природа нагадує нам, хто на цій планеті головний, і в черговий раз спливає забуте грецьке слово «пандемія» (епідемія). На сьогоднішній день ситуація у світі не краще, ніж у XVII столітті. Люди налякані чимось невідомим, яке вбиває все більше людей. Чи забере смерть ще більше людей – покаже час. Зараз залишається тільки спостерігати статистику і сподіватися на краще. Але ще в XVII столітті люди шукали засоби боротися з пандемією, намагалися знизити смертність і зайнятися профілактикою інфекційних захворювань.

Грецьке слово *epidemia* позначало масове поширення інфекційних захворювань, перш за все чуми. Коли хвороба охоплювала багато держав і навіть континенти, мова заходила про пандемію. Тобто, пандемія – це поширення нового захворювання у світових масштабах. «Ері» позначає «понад» (російською мовою – «масовість»). «Демі» від слова «*demos*» – народ. На Русі епідемії називали мором або повальною хворобою. З'являється новий вірус, який розвивається і вражає людей зі слабким імунітетом. Головним джерелом поширення пандемії були, в основному, віруси, що переходили від тварин.

Найвідоміша в історії пандемія – Чума, яка в XVII столітті вже лякала Захід – прибула в Російську імперію, тут її називали «морова пошесть». Є різні версії появи Чорної смерті: або її принесли з Китаю монголи, або ж вона з'явилася з Персії, або ж, за даними вірусологів, вогнищем поширення стало нинішнє російське Поволжя. У цей час коло джерел, які повідомляють про цю епідемію, значно розширилось, головним чином завдяки публікаціям літописних склепінь другої половини – кінця XVII століття, даних синодиків, а так само Записок про подорож по Росії патріарха Антіохійського Макарія. Крім того, додатко-

вий матеріал дають дані Православного церковного календаря з встановленими днями святкування в пам'ять про позбавлення від чуми.

В основному зараження відбувалося зараження людини від зараженої тварини. Ворота інфекції – пошкоджена шкіра (наприклад, при укусі блохи) слизові оболонки дихальних шляхів, травного тракту, кон'юнктиви. Згідно зі свідченнями очевидців, що дійшли до наших днів, хвороба починалася сильними болями у всьому тілі і ознобом. Потім розбухали лімфатичні вузли, в яких починала особливо активно розмножуватися чумна паличка. Далі – гірше: нариви по всьому тілі, гнильна гангрена з відторгненням тканин, кровохаркання, чорні виділення (практично чорною ставала навіть кров), ураження центральної нервової системи та психічні відхилення з неадекватною поведінкою. Все це супроводжувалося страшним смородом, що линули від хворих.

Зазвичай від появи перших ознак зараження до смерті проходило від декількох годин до п'яти днів. Рівень смертності – майже стовідсотковий, видужували одиниці. Трупі померлих від чуми майже миттєво чорніли, чим викликали жах ще живих одноплемінників. Влітку 1654 р. число жертв серед жителів Росії стало обчислюватися тисячами, з Московії бігли заможні люди, бояри і Царський двір. Але цим вони тільки несли смерть своїм і чужим. Під час цієї пандемії в місті Коломиї застряг Макарій III (єпископ Антіохійської Православної Церкви арабського походження), який описав ці жахливі події та їх наслідки для місцевого населення.

Врешті-решт, влада всерйоз взялася за боротьбу з епідемією. У заражених зонах встановлювали карантин, їх обносили заставами і блокували солдатами. Безжально спалювалися будинки і двори загиблих від чуми. Димом палаючих полину і ялівцю обкурювали предмети і одяг. Війська повернули порядок в столицю. До осені 1654 року епідемія йшла на спад, але через пів року вірус пройшовся ще раз російською землею, хоча вже з меншими втратами.

Таким чином, пандемії залишали не тільки мертві тіла на вулицях, вони змінювали тих, хто це пережив, вироблявся імунітет. Але схвилюваний Уряд Росії, набираючи досвід минулого, визначив певні методи боротьби з пандемією (карантин і можлива профілактика, дезінфекція). А нам, у нашому XXI сторіччі, доводиться лише дочекатися завершення карантину та стабілізації ситуації із захворюваністю та надалі убезпечувати себе від хвороб. Нинішня ситуація ще раз доводить, що завжди потрібно берегти себе, незалежно від епохи, у якій ми живемо.

Постриган Т.,
студентка 534 групи
Науковий керівник:
канд. іст. наук, доцент кафедри історії
Гайдай О. М.,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ОЧИМА СТУДЕНТСТВА: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Перериваючи періоди стабільності, з їх позитивними зрушеннями, реформами, а то і без них, долаючи стадії застоїв і регресу, революції ставали методом розв'язання назрілих суперечностей. Вони знаменували собою триумф одних ідей і крах інших, підносили на вищий щабель суспільного життя невідомих до того діячів, скидали з політичного олімпу інших, виявлялися гігантськими сплесками емоцій, справжніми вибухами масової активності, оберталися духовними злетами, водночас супроводжуючись тяжкими випробуваннями, потрясіннями – трагедіями, жертвами.

У листопаді 2013 року сотні студентів вийшли на Майдан, аби заявити, що вони хочуть жити в Україні. В Європейській Україні. Адже попереду в них – ціле життя, і щоб воно було щасливим, потрібно було взяти відповідальність за власне майбутнє і рішуче сказати «Ні!», коли терпіти – вже несила. Таким чином, небайдужа молодь стала ядром Революції Гідності, її каталізатором.

Революція змінила студентство – вони зрозуміли, що можуть бути творцями змін у своїй країні, що їхнє слово та думка важливі.

Сотні дівчат та юнаків вийшли на протестні акції через те, що не бачили свого майбутнього з Росією та мали свою точку зору щодо вибору вектора подальшого розвитку України.

«Ідеєю було показати, що молодь – це третя сила, яка не є громадською організацією чи політичною партією. Це просто молоде покоління, яке хоче заявити, що відхід від Євроінтеграції – це неправильний шлях і ми хочемо, щоби Україна продовжила цей рух. Ми не хочемо повертатися до сфери впливу Росії» [2].

Кабмін України 21 листопада 2013 року поставив на паузу підготовку до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, вмотивувавши це «відсутністю з боку ЄС підтримки України та край жорсткими умовами для отримання кредиту МВФ» [1, с. 24].

Проте, студенти вважали інакше:

«Ми всі планували, що в майбутньому країна стане на шлях Євроінтеграції, що країна зможе стати частиною Європи, а не частиною Росії» [2].

Відповідь на ці дії не змусила довго на себе чекати: вже надвечір тисячі людей вийшли на вулиці Києва, зібралися на Майдані, показавши тим самим свою підтримку євроінтеграції. Та навіть тиск українського суспільства не вплинув на рішення В. Януковича, 29 листопада 2013 року він відмовився підписати угоду про асоціацію з Європейським Союзом, а вже наступного дня відбулася жорстока розправа над мітингувальниками.

У результаті постраждало близько 50 осіб. І знову влада виправдувалася тим, що протести не дозволяли встановити новорічну ялинку (це в них така цікава закономірність). Звісно, жорстоке побиття студентів не залишилося непоміченим та далі ми можемо бачити реакцію суспільства на ці події.

Революція Гідності стала найзнаковішою подією в історії сучасної України. Тисячі, мільйони людей вийшли на Майдан Незалежності, щоб відстояти своє право на вибір, право на світле майбутнє для кожного українця.

Також вона змінила кожного із нас та показала, що молоді та студентству до снаги змінити нашу країну, вказати їй правильний шлях розвитку. Так, перетворення держави дійсно нелегке завдання і буде потрібно не мало часу, але я вірю, що нам все під силу, ми зможемо відстояти свою державу та своє майбутнє.

Джерела та література

1. Кошкіна С. 2015. *Майдан. Нерозказана історія* Київ : Брайт Стар Паблішинг.
2. Протестувати не можна мовчати. Студентська сотня. Режим доступу : <https://patriotdefence.org/heartcore/sotni/protestuvati-ne-mozhna-movchati.-studentska-sotnya.html> [дата звернення 8 жовтня 2020].

УДК 930,25:658](043,2)

Пустовойтенко В.,

студент 634 групи

Науковий керівник:

д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії

Котляр Ю. В.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

БІЗНЕС-АРХІВ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ЗАСІБ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Економіка – це складне середовище, в якому велику роль відіграють документи. Кожного дня правила ведення справ змінюються у зв'язку з різними причинами, які іноді складно передбачити.

Кожен, хто пов'язав свою професійну діяльність з економікою, повинен швидко реагувати на будь-які зміни в цьому середовищі. У процесі побудови системи управління документацією на підприємстві треба виходити з системи стратегічних цілей розвитку бізнесу, що визначають характер, зміст і форму інформації, яка буде в опрацюванні.

Архів – це давня установа, однією із цілей створення якої було управління. В архівах давнього часу зберігалися документи купців, мореплавців, землевласників, загалом все, що було пов'язано з ресурсами. Стародавній Схід активно використовував архіви, яких за статусом та кількістю було більше, ніж бібліотек, а сама архівна справа була однією з провідних галузей життя суспільства [2].

Бізнес-архів – це структурний підрозділ компанії, який відповідає за її документи впродовж усього їх життєвого циклу від створення до повторного використання, впроваджує нові інформаційні технології, працює на підставі принципів економічності й ефективності. Він містить автентичну й доказову інформацію про комерційну діяльність підприємства. Тому такий архів може служити відмінним доказом законності в діяльності організації під час різноманітних перевірок і в ході можливих судових розглядів [4, с. 34–59].

Поступово приходиться розуміння того, що архів на підприємстві – це особливий підрозділ, функції якого дозволяють включити його в процес управління та розглядати як спеціальний вид науково-практичної діяльності підприємства.

Підвищення ефективності управління неминує потребує вдосконалення роботи з документацією, оскільки будь-яке управлінське рішення базується на інформації, тобто на документі. Сьогодні бізнес активно користується інформаційними технологіями, тому архів повинен відповідати цим потребам.

Якісна організація документообігу є основним завданням будь-якого бізнесу, як великого, так і малого. Накопичення та зберігання інформації сьогодні може дати переваги в майбутньому. Сполучені Штати Америки є позитивним прикладом використання архіву на підприємстві. Поки в Європі відбувалося становлення бізнес-архівознавства, в США вони були не тільки необхідним елементом та іноді обов'язковим атрибутом фірми, а й виконували технічне забезпечення виробництва, виконуючи її організаційно-комерційні задачі. Таким чином, однією з причин організації бізнес-архіву є необхідність контролю за діяльністю підприємства в збиранні та обробці документації за декілька років з метою визначення її промислових потужностей, вірно-

сті маркетингової політики і, крім того, такий архів може виступати засобом захисту інтелектуальної власності підприємства [1, с. 155].

Управління – це передбачення майбутнього, але передбачення означає, насправді, обчислення всіх можливих варіантів та підготовка до дії. Тому обдумуючи будь-яке питання ми намагасьмо вивчити всі наявні матеріали, архів, в якому зберігається велика кількість інформації, може надати різноманітні відомості для вирішення найскладніших питань.

Корпоративна пам'ять фіксує інформацію з різних джерел підприємства і робить цю інформацію доступною фахівцям для вирішення виробничих завдань. Бізнес-архів у свою чергу допомагає фіксувати корпоративну пам'ять і, крім того, аналізує, систематизує та відтворює її.

Вивчення міжнародної практики в області архівного законодавства показує відсутність єдиних підходів до проблеми збереження бізнес-архівів як культурного та історичного спадку минулих років. Хоча сьогодні підприємницька діяльність розглядається як невід'ємна частина економічного розвитку суспільства, особлива увага повинна приділятися вивченню культури та практики управління, розумінню ролі та можливостей архіву, в процесі управління організацією, механізмів його взаємодії з іншими підрозділами фірми [3, с. 218–224].

Таким чином, бізнес-архів – це важлива структурна ланка будь-якого підприємства, яка збирає, систематизує, аналізує та використовує її. Крім того, дослідженням бізнес-архіву займалась велика кількість науковців у світі. Це показує зацікавленість людей до власної історії та бажання дізнатися, чому їх історія склалась саме так. Основними ознаками архіву є можливість збору, систематизації, зберігання та подальшого використання документів підприємства. Створити у своєму складі таку структурну одиницю, як архів, може як велика компанія, так і представник малого бізнесу.

Джерела та література

1. Карапетянц И. В. Экономические архивы в Западной Европе и США до начала XX века. Москва : РГГУ, 1997. 155 с.
2. Ларин М. В. Управление документацией в организациях. Москва : Научная книга, 2002. 288 с.
3. Левченко Л. Л. Архівні стандарти США: історія, структури, процедури прийняття і впровадження // *Гілея*. 2012. № 63. С. 218–224.
4. Левченко Л. Л. Організація державних архівів на Стародавньому Сході // *Пам'ятки археографічний щорічник*. 2015. № 15. С. 34–59.

Ременда О.,
студентка 334 групи,
Науковий керівник:
канд. іст. наук, доцент кафедри історії
Піструїл І. В.,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ГЕОПОЛІТИКА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Київська Русь – середньовічна держава на території Східної Європи з центром у Києві. З початку заснування Київська Русь як окреме політичне ранньофеодальне об'єднання проводило досить агресивну зовнішню політику. Знаходившись на південно-східній околиці скандинавського світу, Київська Русь сформувалась на межі трьох світів – греко-візантійського, західного та східного (кочового) і стала їх природною частиною. Важливі торгівельні шляхи, на перетині яких вона знаходилась, намагалась закріпити за собою за допомогою зброї.

Тому, з самого початку існування держави, простежуються декілька напрямків політичної та військової експансії, що були пов'язані з цими торгівельними шляхами.

Найбільш давнім та значимим був південний напрямок – за традиційним торговим шляхом «з варяг в греки», що простягнувся через Київ від Балтики до Візантійських земель. Вже з часів перших князів проводилась активна експансія на південь, що набула свого піку у часи правління князя Святослава. Його військові походи на Дунай і боротьба з Болгарським царством та Візантією з наміром заснувати тут нову столицю пов'язані, перш за все, зі спробою повністю контролювати цей торгівельний шлях.

Ще один важливий напрямок політичної та військової експансії початку існування Київської держави був **східний**. Сформувався він дещо пізніше першого та пов'язаний з торгівельними відносинами з Волзькою Булгарією та Хазарським каганатом, а через них і з іншим Сходом. Це був основний шлях отримання срібної арабської монети (клади яких досить чисельні), завдяки якій зміцнювалась економіка Східної Європи. Культурно-господарчі запозичення тут навряд чи були суттєвими, оскільки Київська держава знаходилась на порівняно більш високому рівні розвитку.

Тому основна мета походів перших київських князів (Олега, Ігоря, Святослава), що були здійснені у східному напрямку, полягала у бажанні контролювати цей торгівельний шлях, а також захистити державу від постійних набігів кочових племен.

Важливо відмітити те, що розгромивши Хозарський каганат та Волжську Булгарію, Святослав «розчищає» руським купцям дорогу до Дону, Кавказу, Каспію і далі на схід. Але при цьому відкриває шлях для проникнення на територію Східної Європи нових кочових племен з Центральної Азії. Крім того, завдяки політичній та економічній кризі в арабському світі практично повністю припиняється надходження срібної арабської монети на територію Київської Русі.

Паралельно з цими подіями формується новий **західноєвропейський напрямок** політичної та економічної експансії, який вів до встановлення різнобічних зв'язків та співробітництва з країнами Західної Європи. Почав він формуватися дещо пізніше, ніж південний та східний, поясненням чого були серйозні як політичні, так і природно-географічні причини.

Але вже починаючи з правління князя Володимира західноєвропейський напрямок зміцнів, значно розширився і набув нових якісних рис (напр.: укладання династичних шлюбів з представниками правлячих династій Європи).

Далі державна геополітика мала щонайменше два основних напрямки:

- 1) західний, який галицькі князі намагалися якомога більше розширити і використати, насамперед для збереження і зміцнення своєї держави;
- 2) східний, основне завдання якого полягало у протистоянні завойовницьким зовнішнім силам, кочовим племенам з Азії, він мав суто оборонний характер.

УДК 930.1(477)«1939/1945»

Сабодаш А.,

студент 634 груп

Науковий керівник:

канд. іст. наук, викладач кафедри історії

Шевченко Н. В.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗНИЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Друга світова війна спричинила значну розруху в духовній сфері українського народу. Амбіції тоталітарних держав призвели до того, що Україна стала полем битви, де знищувалися безцінні скарби її народу.

Відсоток культурних збитків України у загальному списку під час Другої світової війни за офіційними джерелами становить приблизно 53 %. Такі масштаби втрат культурних та національних цінностей нашої держави є свідченням цілеспрямованої політики фашистських окупантів, що мала на меті повне знищення українського народу.

Питання знищення культурних цінностей на території України в період Другої світової багато років досліджується в узагальнюючих працях та збірниках документів, присвячених подіям того часу, і виступає предметом наукових досліджень. Вагомий внесок у висвітлення цієї проблеми зробили такі вчені, як О. В. Аланська, М. С. Василенко, О. О. Долинський, П. Б. Заваров, Д. А. Марченко, М. М. Купріянов, М. К. Юрганова та інші. Слід особливо відзначити внесок у дослідження питання втрат української культури в роки Другої світової війни академіка П. Т. Тронька, який упродовж кількох десятиліть вивчав цю тему.

Історіографію досліджуваної проблеми умовно можна поділити на чотири основні групи: дослідження радянських вчених, роботи теоретичного характеру, наукові розвідки сучасних українських науковців та дослідження зарубіжних авторів. Зазначимо, що внаслідок різноманітних чинників найбільш масштабною за кількістю робіт є історіографія радянського періоду, яку доцільно розглядати за хронологічним принципом.

Перший період розвитку радянської історіографії припадає на 1941–1952 рр. і характеризується зосередженістю досліджень злочинів нацистів проти населення, збитків, завданих господарству, промисловості, культурі. Головна увага дослідників зосереджена на висвітленні фактів вивезення та нищення німецькими окупантами музейних цінностей. Із середини 40-х і до кінця 80-х рр. XX ст. питання, пов'язані з історією окупаційного режиму на території СРСР і України зокрема, знаходились в межах офіційного історико-партійного дискурсу. Основною ідеєю, яка наскрізь проходила через праці радянських істориків, стали злочинні дії німецької окупаційної адміністрації, надмірна жорстокість її представників і військовослужбовців вермахту до місцевого населення. Значна увага також приділялася вивченню економічних процесів. Інші ж теми досліджувались у значно менших масштабах.

Наступний період радянської історіографії знищення культурних цінностей на території України в роки Другої світової війни – період «хрущовської відлиги» (1953 – 1964 рр.). Цей період став для істориків підґрунтям для висвітлення керівної та спрямовуючої ролі комуністичної партії в забезпеченні перемоги над ворогом. У цей період виходить стаття Д. Ю. Ракицького (1963 р.), присвячена стану бібліотечного фонду країни в період фашистської окупації. Період другої половини 60-х – початку 80-х років XX ст. відзначено поверненням до «сталініст-

ського бачення» історії війни, апологетикою ролі комуністичної партії в культурному житті країни. В означений період виходять кращі розвідки, присвячені історії, окремим галузям культури, післявоєнній культурній відбудові країни з характерними для того часу ідеологічними обмеженнями.

У період з 1991 р. і до наших днів питання про долю культурних та цінностей України під час Другої світової війни досліджено у працях: І. О. Лосієвського, І. Б. Дацківа. Ці автори визначають загальні масштаби втрати архівних, музейних і бібліотечних скарбів центральної України. Виняток становить дослідження С. В. Терського, в якому подано аналіз музейної справи в регіонах Галичини та Волині в період німецько-фашистської окупації.

Перше зарубіжне ґрунтовне дослідження з теми втрат Україною культурних цінностей у роки Другої світової війни належить американській вченій П. Грімстед («Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв»). Зарубіжна історіографія також представлена дослідженням Ульріки Хартунг, яка вивчала діяльність групи «група Кюнцберга» – спеціального підрозділу, уповноваженого на конфіскацію та вивезення культурних цінностей з окупованих нацистською Німеччиною. В публікації Патрісії Кеннеді «Затьмарення. Трофеї війни та імперії» пропонується виокремити та розглянути інші фактори, що спричинили масові втрати культурних цінностей на окупованій території України в період Другої світової війни й також мали трагічні наслідки для української культури. У праці П. Кеннеді визначено, що в роки Другої світової війни знищення українських культурних і документальних цінностей здійснювалося не лише в ході бойових дій, а і цілеспрямовано – на підставі спеціально розробленої нацистськими ідеологами концепції.

Серед істориків української діаспори привертає увагу книга В. Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні». На основі комплексу джерел тут проаналізовано життя українського населення у зазначений період, показано загарбницьку суть політики нацистів щодо українських земель.

Отже, проблема знищення культурних цінностей в Україні у роки Другої світової війни знайшла певне висвітлення як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Проте стан вивчення цієї теми не можна вважати завершеним, адже існує багато прогалин, зокрема мало розроблені регіональні дослідження, натомість у працях науковців, особливо радянської доби, більше здійснюється аналіз знищення культурних цінностей взагалі всього СРСР. Також майже відсутня історіографія, щодо питання ролі радянської влади в знищенні культурних цінностей на території України в роки Другої світової війни.

Становська В.,

студентка 634 групи,

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доцент

Морозова О. С.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

КОНЦТАБІР АУШВІЦ-БІРКЕНАУ: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ

Історія концтаборів займає вагоме місце в літописі Другої світової війни. Історики налічують понад 10 тис. таборів смерті за весь період війни. Так, найвідомішим із них є концтабір Аушвіц. Його історія унікальна і неповторна, адже вміщує в собі дихотомію сучасного і минулого: у період війни – концтабір із тяжкими мільйонами жертв, сьогодні – всесвітньовідомий музей. Історія концентраційного табору Аушвіц – це сукупність особистих трагедійних історій життя поневолених робітників Третього Райху.

Друга світова війна – найжахливіше кровопролиття в історії людства, невід’ємним елементом якого стало насильницьке поневолення східних робітників німецьким командуванням. Важливе значення в системі німецьких концентраційних таборів мав концтабір Аушвіц-Біркенау (біля польського міста Освенцим). Це один із найбільших німецьких таборів смерті, що існував із кінця травня 1940 до січня 1945 року. У 1943 р. територія табору складалася із трьох функціонуючих частин: Аушвіц-I із цинічним надписом над входом «ARBEIT MACHT FREI», що в перекладі означає «праця робить вільним»; Біркенау (Аушвіц-II) і Моновіц (Аушвіц-III). Аушвіц сповна тотожний табору Освенцим, адже є безпосередньо його складовою частиною.

Історики Ш. Датнер та М. Марунчак у своїх наукових працях наголошують, що першими в’язнями Аушвіца були саме поляки. Пізніше почали привозити в Освенцим і представників інших національностей. Із 1942 р. Аушвіц був центром, в якому нацисти реалізовували план тотального винищення євреїв, внаслідок чого можна прослідкувати сумну статистику: євреї були найчисленнішою групою в’язнів, представників єврейської національності було вбито понад 1,1 млн. осіб.

Згодом, з метою розвантаження перенасиченого основного табору, був побудований другий концтабір – Біркенау. Територіально він був значно більший за Аушвіц I. Територія табору дуже величезна – площа комплексу становила понад 170 га. Щоденно у газових камерах Біркенау спалювати понад 20 тисяч жертв. На сьогоднішній день є лише

декілька блокгаузів і залишки крематоріїв, в яких проводили масове винищення жертв у газових камерах. У цих умовах опинилося і понад 14,5 тисяч вихідців із території України.

У свій час Аушвіц – страшенне місце каторги представників багатьох національностей – жертв нацистських знущань та вбивств, сьогодні – історико-культурне всесвітньовідоме місце, де кожна цеглинка говорить сама про себе, про ті невимовно тяжкі страждання і муки поневолених в'язнів керівництва Третього Райху.

Після закінчення війни, на знак пам'яті жертв німецької агресії, в Освенцимі було відкрито музей. Аушвіц-Біркенау тепер входить до числа світової спадщини ЮНЕСКО. На місцях розташування газових камер Біркенау споруджено меморіальний комплекс, де викарбовано навіки пам'ятні послання 20-ма мовами світу, з українською включно. Щороку табір приймає понад мільйон відвідувачів.

Аушвіц-Біркенау, чи коротко Освенцим, – місце, яке сьогодні відвідують люди з усіх країн світу, відбуваються офіційні візити на честь ушанування жертв нацизму. Щорічні «походи живих» символізують не тільки пам'ять про чисельність людських втрат, а й про відновлення мирних відносин між народами.

УДК 930.25-051(71)(043.2)

Сябро І.,
студент 434 групи
Науковий керівник:
д-р іст. наук, професор,
заступниця голови державної архівної служби України
Левченко Л. Л.

ВИДАТНИЙ КАНАДСЬКИЙ АРХІВІСТ ДУГЛАС БРІМНЕР ТА ЙОГО «ШЛЯХЕТНА МРІЯ»

Дуглас Брімнер є відомим канадським архівістом та першою головою публічних архівів Канади. Він є першим, який проводив копіювання архівних документів, вперше порушив питання про доступність архівних документів у Канаді, а також він зробив значний вплив на процес формування Національного архіву США.

Народився він 3 липня 1823 року у Гріноці, Шотландія. Четвертий син банкіра і одноразового редактора журналу «Гріннок Інтеллідженс» Дуглас Брімнер здобув ранню освіту в Грімнацькій школі. У 1857 році він іммігрував, оселився у Мельбурні. Активний у справах церкви та

громади, він пробув там два терміни міським головою. Він зайнявся журналістикою і у 1864 році переїхав до Монреаля, де він займався журналістською діяльністю до весни 1872 року, до того моменту, як він був призначений «Старшим діловодом другого класу» у Департаменті сільського господарства, який завідував архівами.

У перший день на новому робочому місці він не мав жодного опису документів. Важливим внеском в описуванні документів, як зазначає Дуглас у своєму звіті з Канадських архівів за 1883 рік, зіграв Військовий Офіс Лондона, який у 1873 році вів перемови з ним. Канадці повинні були перевезити документи з Галіфакса до Лондона, де він повинен був самотужки провести опис.

Протягом декількох років займався упорядкуванням і переліком своєї однієї великої колекції – Записів Британського військового управління. У 1878 році Брімнер зміг розпочати програму копіювання даних у Британському музеї, починаючи з колекції Халдіманда. Пізніше Брімнер розвинув своє широке бачення потенційної ролі канадських архівів. Він описав своє бачення як «Шляхетна мрія», яка стала його планом у формуванні архівної мережі Канади.

«Шляхетна мрія» Дугласа Брімнера виразилась у його звітах з Канадських архівів за 1882 і 1883 роки. У цих звітах він порушував питання, в яких треба звернути увагу на розвиток архівної системи: впорядкування документів, питання пожежної безпеки, а також доступності історичних документів.

80-ті роки стали «золотим періодом» як для кар'єри Дугласа, так і для самих архівів, коли у Канаді набувала популярності історична наука. Окрім цього, значний вплив зробили американські історики, які використовували архівні матеріали у Канаді й вихваляли самих архівістів.

У 1888 році Брімнер ділиться своєю «Шляхетною мрією» з американськими істориками. Він пише про свою архівну діяльність з 1871 по 1888 роки. На початку свого листа він пише про те, ким повинен бути архівіст. «Функції архівіста, за його словами, не такі, як у бібліотекаря та в історика. І він є лише першопрохідцем, який повинен усунути певні перешкоди».

Очолюючи архіви протягом 30 років, Брімнер створив величезну колекцію книг і памфлетів, а також понад 3100 томів скопійованих і переплетених рукописів. Помер Дуглас Брімнер 19 червня 1902 року у Нью-Вестмінстері, Канада. Його спадщина збереглася до наших днів. Про його діяльність ми зможемо дізнатися у його звітах з Канадських архівів з 1883 по 1902 роки. Він зробив значний внесок у розвиток архівної справи Канади і саме він заклав основи для подальшого розвитку архівної системи Канади.

Трифоновна Н.,

аспірантка,

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доцент кафедри історії

Гайдай О. М.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ФАЛЬШУВАННЯ ГРОШЕЙ ЧАСІВ УНР

З часів проголошення незалежності інтерес до періоду Української Народної Республіки тільки зростає, адже цей важливий етап державотворчих процесів тривалий час фактично не вивчався.

Фінансова незалежність є важливою ознакою кожної самостійної держави. Так сталося і з Українською Народною Республікою (далі – УНР). Жовтнева революція в 1917 році спричинила падіння Тимчасового уряду та приход більшовиків до влади. Ця подія була каталізатором для проголошення в листопаді 1917 року III Універсалу та активної підготовки власної грошової емісії. Ще влітку 1917 року голова Центральної Ради Михайло Грушевський оголосив конкурс на кращі ескізи майбутніх українських грошей. Це виявилось дуже передбачуваним кроком. У цей період приплив російських грошей до України був надзвичайним, адже саме тут можна було придбати таке потрібне продовольство.

У грудні 1917 року в обіг надійшла перша українська грошова одиниця номіналом у 100 карбованців у стилі українського бароко, вони ділилися на 200 шагів та містили 17,424 долі щирого золота. Номінал був позначений українською, російською, польською та єврейською мовами, у центрі знаходився тризуб, який пізніше визнали як державний символ.

УНР зіштовхнулася з питанням відсутності банкотно-монетного двору. Було створено групу на чолі з інженером Євгеном Голіцинським, завдання якої полягало у вивченні існуючих друкарень та їхніх потужностей. Врешті-решт зупинилися на типографії імені Кульженка, що розташовувалася на вулиці Пушкінській в Києві. Це була одна з найбільших тогочасних друкарень з сучасним обладнанням, на якому працювало близько 200 робітників.

Але й типографія ім. Кульженка не могла забезпечити якісного друку на водяному папері із захищеними знаками такої кількості, яка була потрібна, що й спровокувало величезну кількість підробок. Захоплення більшовиками в січні 1918 року столиці призупинило фінансові перетворення. І хоча підписання Берестейського мирного договору з Центральними державами дало змогу УНР прогнати більшовиків, відновити випуск було складно, адже відступаючи вони забрали з собою

кліше та матриці. Незважаючи на подальші перемовини щодо повернення кліше, цього не було зроблено, натомість у документах та тогочасній пресі відзначено велику кількість привезених карбованців з більшовицької Росії.

Тому коли Центральна Рада ухвалює 01 березня 1918 року Закон про гривню як державну грошову одиницю, уряд УНР замовляє друкування в Лейпцизі в німецькій державній друкарні «Reichsdruckerei».

Зростання дефіциту державного бюджету та інфляція спричинили додаткову емісію карбованців. Було заплановано випустити ще 5, 10, 25 та 50 карбованців, але випустили лише 25 та 50 карбованців. Вони друкувалися в Києві та Одесі. Міністерство фінансів уклало договір з Одеською типографією імені Фесенка, але згодом встановлено, що малюнки та кольори відрізняються від київських, а потім було виявлено зникнення чималих сум та фальшування і навіть пограбування Одеського казначейства. У 1919 році друкарня була захоплена денікінськими військами.

Всупереч несприятливим обставинам, українські гроші виконали своє призначення. Досвід того часу допоміг нам за часів незалежності побудувати сучасний та потужний банкотно-монетний двір, система захисту якого відповідає світовим стандартам.

УДК 94(477)

Філюрська Т.,
студентка 634МЗ,

Науковий керівник:

д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри історії

Котляр Ю. В.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ІСТОРІЯ ХОЛОДНОГО ЯРУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Історія Холодного Яру – явище важливе і значуще, хоча й недостатньо вивчене на сучасному етапі. Кількість вчених, які б різносторонньо висвітлювали у власних творах історію Холодного Яру, є незначною. Їх кількість збільшилася лише в добу незалежності України.

Перша стаття, в якій описувалися події Холодноярської республіки, вийшла у 1931 р. в «Літописі Червоної Калини». Її автором був М. Серета. У статті «Холодний Яр» подано коротку інформацію про визвольну боротьбу в Холодному Яру, описано діяльність отаманів Чучупаки, Уварова [8, с. 11–14]. Ю. Горліс-Горський критично відгук-

нувся на появу вказаної статті, дивуючись «неповні правдивому освітленню нашої боротьби за незалежність, якої одною з найяскравіших сторінок є майже чотирилітня повна героїзму, кривава епопея Холодного Яру. Я нічого не можу закинути авторові, бо він лише легковірно переповідає оповідання сотника Ліхарєва ... Хліб-сіль, зустрічі з дзвонами, патетичні промови ... – все це не мало місця в суворих обставинах боротьби на Чигиринщині ...» [2, с. 271].

Окрему дослідницьку ланку складає історичний клуб «Холодний Яр». Обов'язки президента клубу з 2007 р. й понині виконує Р. Коваль – автор низки книг про Холодноярську республіку. Книга «Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії» [3] стала певним підсумком роботи Р. Ковалє протязом 1990-х рр. Автор висвітлює біографії повстанських отаманів: Костя Блакитного, Чорного Ворона, Мефодія Голика-«Залізняка», Івана Гонти, Андрія Гулого-Гуленка, Федора Уварова, Ларіона Завгороднього, Василя Чучупаки, письменника Юрія Горліс-Горського. У збірнику «Повернення отаманів Гайдамацького краю» [4] продовжується тематика антибільшовицької селянської повстанської боротьби. Крім біографій повстанських отаманів (серед них – і холодноярців) заслуговує на увагу розділ книги «Начерк історії Холодноярської організації 1917–1922 років». Початки збройної організації Холодного Яру Р. Коваль вбачає у відродженому Вільному Козацтві: «Саме воно заклало перші клітини не тільки Холодноярської організації, а й усього повстансько-партизанського руху, який охопив Україну в 1918–1920-х роках ...» [4, с. 196].

За сприяння історичного клубу «Холодний Яр» створено цикл радіопередач «Отамани Гайдамацького краю», знято два документальних фільми «І повіяв огонь новий ...» (Чернігівська державна телерадіокомпанія, 1996 р.) та «Незгасимий огонь Холодного Яру» (Кіровоградська державна телерадіокомпанія, 2001 р.), а також організуються щорічні меморіальні заходи біля місць поховань та бойової слави холодноярців. Друкованим вісником клубу є газета «Незборима нація», на сторінках якої надруковано чимало статей, що висвітлюють невідомі сторінки визвольних змагань українців, у тому числі – й період існування Холодноярської організації.

Термін «Холодноярська республіка» зустрічається в роботах сучасних дослідників: М. Бухальської [1, с. 48–53] та О. Линника [6, с. 19–23]. Розділ праці «Атаманщина» історика В. Савченка називається "Холодний Яр" и соседние атаманские республики» [7, с. 91–113]. Проте жоден дослідник не пише про те, що це була власна назва холодноярської організації. Скоріше, це умовна назва селянського повстанського руху, який охоплював переважно межі Чигиринського повіту Київської губернії.

Перераховані вище дослідження передусім торкаються історії Холодноярської республіки. Через недостатню джерельну базу в цих працях знаходимо чимало суперечливих, а часом і сфальсифікованих, заплутаних фактів. Тому особливо цінною для нашого дослідження виступає комплексна робота В. Лазуренка «Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення)» [5].

Таким чином, історіографія проблеми свідчить про необхідність системного дослідження історії Холодного Яру. Адже той науковий доробок, який є в наявності не задовольняє сучасних інтересів в контексті завдань регіональної та локальної історії.

Джерела та література

1. Бухальська М. А. Холодноярська республіка в літописі визвольної боротьби українського народу за свою незалежність (1918–1922 рр.) *Гілея* : науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ : ВІР УАН, 2008. Випуск 11. С. 48–53.
2. Горліс-Горський Ю. «Ми ще повернемось!»: [Спогади. Повесть. Поезії. Документи. Листування]. Київ : Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. 432 с.
3. Коваль Р. М. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 615 с.
4. Коваль Р. М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. Київ : Діокор, 2001. 288 с.
5. Лазуренко В. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). Черкаси : Ваш Дім, 2004. 456 с.
6. Линник О. П. Українська революція. Холодноярська республіка. *Історія та правознавство* : наук.-метод. журнал. Харків : Основа, 2014. С. 19–23.
7. Савченко В. А. Атаманщина. Харьков : Фолио, 2011. 379 с.
8. Серeda М. Холодний Яр. *Літопис Червоної Калини*. Львів, 1931. № XII. С. 11–14.

УДК: 94:347.9](477)«1922/1991»(043.2)

Фісун А.,

студентка 534 групи,

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доцент

Морозова О. С.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ЧАСІВ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Судова система посідає одне з найважливіших місць у процесі функціонування та розвитку Української держави. Дослідження вітчизняних етапів генезису судової влади є вагомим важелем усвідомлення

загальної системи ухвалення рішень. Досвід становлення та діяльності судової системи Української держави часів радянської влади потребує докладного вивчення задля врахування його особливостей у процесі розбудови судової влади незалежної України.

24 листопада 1917р. декретом Всеросійського ЦВК було скасовано Судоустрій Російської імперії як одну з форм «класового панування поміщиків і капіталістів» і замінено «революційним правосуддям». Дія цього декрету поширилась і на Україну разом зі становленням радянської влади на початку 1918 р. 19 лютого 1919 р. Раднарком УСРР прийняв декрет про суд, яким скасовувались усі суди, організовані Центральною Радою, Гетьманатом та Директорією. Метою «революційного правосуддя» в Україні стало придушення класових супротивників, що здійснювалося через революційні трибунали та народні суди, передбачені Тимчасовим положенням від 20 лютого 1919 р.

Від 16 грудня 1922 р. запроваджувалась триланкова система судових установ – народний суд, губернський суд і Верховний суд УСРР. Нова судова система мала стати простішою у матеріальному і процесуальному аспектах, доступнішою для населення. Суд мав стояти, перш за все, «на сторожі інтересів трудящих мас». Разом із тим, апеляційна інстанція визнавалася «зайвою судовою інстанцією», що призвело до повної відмови від неї. Суд позиціонувався як «орган ... диктатури трудящих».

25 травня 1922 р. було прийнято перший Кримінально-процесуальний кодекс РРФСР, а згодом, 13 вересня 1922 р., і КПК УРСР. Ці правові акти визначали статус органів, які здійснювали кримінально-процесуальну діяльність. Процесуальні повноваження суду були дещо розширені.

Від 29 жовтня 1924 р. особливу роль у формуванні судової системи в цей період почав відігравати Наркомат юстиції, який по суті контролював діяльність судів. Цим державним органам були надані повноваження опротестовувати та виправляти шляхом прокурорського нагляду будь-який вирок чи рішення суду. Відчувався вплив партійного керівництва на діяльність судів. ЦК РКП (б) надавала силу закону своїм внутрішнім документам. З позицій класового змісту судочинства вченими-юристами обґрунтовувалася неможливість і зайвість поділу влади.

Революційним трибуналам та народним судам у разі відсутності закону надавалася можливість виносити свої рішення на основі революційної правосвідомості. Такий підхід призводив до тяжких правопорушень і неадекватних рішень, у результаті чого за незначні проступки людей карали суворіше, ніж за тяжкі злочини. Радянська правова доктрина не визнавала демократичних принципів діяльності судових органів. Такий важливий принцип кримінального судочинства, як змагальність, замінювався висновком прокурора. Це вважалося достатньою підставою для винесення вироку.

Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону вважався пережитком старих часів, а як протиположність йому висувався принцип класової правосвідомості як гарантія законності. Таким чином, уже в період свого становлення радянська судова система встигла повністю перекреслити всі демократичні надбання в галузі незалежності судочинства та суддів, які були задекларовані у документах Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. Суд фактично повністю втратив незалежність, що підкріплювалось не лише практичними кроками влади, а й відповідною правовою доктриною, яка свідомо протиставляла себе світовій та історичній практиці.

Отже, судова система в часи радянської доби була нестабільною і незалежність судді набувала умовних ознак. Тож сьогодні дуже важливо в процесі розбудови судової влади в Україні не допускати будь-яких проявів тоталітаризму. Судова система незалежної України повинна ґрунтуватися на європейських засадах законності, справедливості, гуманізму, незалежності й безсторонності суду, що забезпечить здійснення ним правосуддя.

УДК 94:351.746.2-051]»47+57»(043,2)

Черничко Л.,

студентка 634 групи

Науковий керівник:

д-р іст. наук, професор кафедри історії

Міронова І. С.,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ВІКТОР СЕМЕНОВИЧ АБАКУМОВ – ПЕРШИЙ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧ СПЕЦСЛУЖБИ «СМЕРШ»

Віктор Семенович Абакумов (11 [24] квітня 1908, м. Москва – 19 грудня 1954, м. Ленінград) – радянський державний і військовий діяч. Генерал-полковник (1945). Один з керівників каральних органів СРСР, активний організатор політичних репресій в Радянському Союзі у 1930–1940-х рр.

Син опалювача і швачки, Віктор Абакумов був, за мірками радянської держави, вихідцем із самих низів суспільства. Навіть займаючи в розквіті своєї кар'єри високі пости, він сильно страждав від нестачі базових знань. З усіх керівників спецслужб сталінського періоду лише Микола Єжов мав ще гіршу освіту. Ця обставина, втім, не завадила йому далеко просунути службу з високими сходами і на певному історичному

відрізку виявитися вершителями долі тисяч людей. Незважаючи на негативні риси у своїй діяльності, В. Абакумов, на відміну від М. Єжова, не був садистом зі схильностями маніяка, але й особливої жалості до людського життя він ніколи не проявляв.

В. Абакумов любив футбол, шашлики і танці. Ще більше він захоплювався жінками. На початку своєї роботи в НКВС він вербував молодих дівчат і розважався з ними на конспіративних квартирах, що одного разу вилилося в скандал і мало не зіпсувало йому кар'єру.

«Він дуже добре одягався: у нього була стильна сіра кепка, модний американський плащ і красивий костюм. Абакумов йшов і з усіма вітався. Він був здоровий хлопець і завжди ходив без охорони», – таку характеристику В. Абакумову надав письменник Едуард Хруцький.

В. Абакумов міг на все життя залишитися невідомим, якби не проєкція Лаврентія Берії. Коли в 1938 р. він очолив НКВС, В. Абакумова призначили керувати управлінням відомства в Ростовській області.

У лютому 1941 р. Народний комісаріат внутрішніх справ був розділений на НКВС під керівництвом Л. Берії та НКДБ, очолювати який призначили Всеволода Меркулова. В. Абакумов отримав посаду заступника народного комісара внутрішніх справ СРСР. У новому статусі він відповідав за політичну благонадійність військ і боротьбу з німецьким шпигунством у Червоній армії, набирався досвіду в питаннях розвідки і контррозвідки. В. Абакумова не можна було порівняти з Л. Берією за професійними здібностями, але ділова хватка сильно відрізняла його від інших апаратників.

Під час війни спецслужби постійно піддавалися реорганізації. У квітні 1943 р., після перемоги під Сталінградом, Й. Сталін, побоюючись занадто великого скупчення влади в руках Л. Берії, здійснив чергову перебудову спецслужб. У результаті цього, одночасно з поділом НКВС, у самостійне управління був виділений «Смерш», начальником якого призначили В. Абакумова. Як згадував В. Меркулов: «Абакумов виявився, мабуть, не менш честолюбним і владним, ніж Берія, тільки був дурнішим за нього. Абакумов незабаром після свого призначення зумів спритно увійти в довіру товариша Сталіна, головним чином, як він сам говорив, шляхом систематичних, майже щоденних доповідей товаришеві Сталіну зведень про поведінку низки осіб з числа великих військових працівників».

На посту міністра держбезпеки В. Абакумов керував політичними репресіями. Під його керівництвом було проведено «Ленінградську справу» і підготовлено вбивство лідера Єврейського антифашистського комітету Соломона Міхоелса. В. Абакумов не цурався фабрикувати справи проти високопоставлених військових і начальників цілих відомств. Він заарештував генералів, близьких до Георгія Жукова, за

звинуваченнями, які спочатку здавалися неполітичними: розтрата фондів і вивезення для себе цінностей, меблів, картин і коштовностей з Німеччини. Із опублікованих архівних матеріалів відомо, що з цих людей вибивали свідчення про антисталінські заяви Г. Жукова. За маршалом стежили, його квартиру прослуховували.

Відомий журналіст Леонід Млечин вважає, що перебувати на посаді міністра В. Абакумова було важко: не вистачало освіти та інтелекту. Він остаточно втратив довіру Й. Сталіна, коли виконав особисте прохання Л. Берії. Останній зателефонував своєму колишньому підлеглому і попросив за арештованого лікаря. Записану телефонну розмову принесли Й. Сталіну, якому не сподобалося, що В. Абакумов погодився допомогти визволити потрібну Л. Берії людину. Привід для відсторонення міністра держбезпеки знайшовся швидко. Одного зі співробітників відомства змусили написати донос на свого начальника. В. Абакумова звинуватили у фальсифікаціях справ, присвоєння трофеїв з Німеччини та інших злочинах. А його донощика-чекіста Й. Сталін несподівано підвищив до заступника глави МДБ. Утім, після смерті свого благодійника, донощик був заарештований і згодом страчений.

12 липня 1951 р. В. Абакумова заарештували, звинувативши в державній зраді, за змову в МДБ і спробах перешкодити розробці «справи лікарів». Недавні підлегли з особливим задоволенням катували колишнього міністра, перетворивши його на інваліда. На відміну від інших заарештованих керівників спецслужб, В. Абакумов ніякої провини за собою не визнав. Тому його жорстоко катували, цілодобово тримали в наручниках, відбили статеві органи. У справі В. Абакумова проходили низка членів його команди в МДБ: начальник слідчої частини з особливо важливих справ, його заступники, а також начальник секретаріату із заступником.

19 грудня 1954 р. Віктора Абакумова розстріляли на Левашовській пустиці під Ленінградом.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ	1
Гайдай О. М. Феномен провінційної садиби Південної України.....	1
Іовчева А. М. Демократичний транзит в Україні: наслідки посткомуністичної трансформації.....	3
Котляр Ю. В. Міф та історична пам'ять	5
Мелінчук Н. В. Історія нідерландської філології в університетах Німеччини (XVI–XXI ст.).....	7
Міронова І. С. Практика боротьби з інфекційними хворобами в м. Миколаєві наприкінці XIX – на початку XX ст.	9
Морозова О. С. Дослідження історії України в Республіці Польща: щодо генези питання	12
Pidberezykh I. , Miadzelets Y. The Attitude and Influence of Modern Society on the Vestiges of Racism in the United States	14
Піструїл І. В. Про вождів.....	16
Шевченко Н. В. Тіні згаданих предків: реконструкція неочікуваної нації.....	18
Шевченко Н. В. Діяльність та обов'язки старших нотаріусів на Півдні України у другій половині XIX на початку XX століття.....	21
РОЗДІЛ 2. СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ.....	24
Бринза Ю. Жіночій султанат в Османській імперії XVI–XVII ст.	24
Горохов В. Історія Очакова: від фортеці до міста.....	26
Захарченко М. Геральдика Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського	28
Komissarov I. History of the Formation of Great Los Angeles.....	29
Кремінська Ю. Чума в Росії в середині XVII століття	32
Постриган Т. Революція Гідності очима студентства: причини та наслідки.....	34

Пустовойтенко В. Бізнес-архів як допоміжний засіб в управлінні підприємством	35
Ременда О. Геополітика Київської Русі	38
Сабодаш А. Знищення культурних цінностей на території України в період Другої світової війни: історіографія питання	39
Становська В. Концтабір Аушвіц-Біркенау: від минулого до сьогодення	42
Сябро І. Видатний канадський архівіст Дуглас Брімнер та його «шляхетна мрія»	43
Тріфонова Н. Фальшування грошей часів УНР	45
Філюрська Т. Історія Холодного Яру: історіографія проблеми	46
Фісун А. Судова система України часів радянської доби	48
Черничко Л. Віктор Семенович Абакумов – перший головнокомандувач спецслужби «Смерш»	50

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *А. Бурмус*.

Технічний редактор *О. Петроченко*. Комп'ютерна верстка *Н. Кардаш*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 04.11.2020.

Формат $60 \times 84^{1/16}$. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 3,26. Обл.-вид. арк. 3,09.

Тираж 23 пр. Зам. № 6150.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 05.04.2018.

